

SOCIALLY ENGAGED SCHOLARSHIP

THE WRITING OF SOCIALLY-ENGAGED
RESEARCH ARTICLE

การเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ

ฉบับผู้เขียนบทความ

SOCIALLY ENGAGED SCHOLARSHIP

THE WRITING OF SOCIALLY-ENGAGED
RESEARCH ARTICLE

การเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ

ฉบับผู้เขียนบทความ

การเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม

Socially-engaged Scholarship: The Writing of Socially-engaged Research Article

ISBN : 978-616-91731-6-8

ผู้เขียน

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ

สิงหาคม 2559

จำนวน 1,000 เล่ม

คณะทำงาน

ณราพร วีร์กัลยานพันธุ์

พัชยา มาสมบูรณ์

ชมพูนุท สอนกระต่าย

จัดทำโดย

สถาบันคลังสมองของชาติ

ชั้น 22B อาคารมหานครยิบซั่ม

539/2 ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

www.knit.or.th

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชั้น 14 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์

เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

คำนำ

สถาบันคลังสมองของชาติมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้จัดพิมพ์หนังสือ “การเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม” ซึ่งเขียนโดย รศ. ดร. กาญจนา แก้วเทพ นักวิชาการอาวุโสของสถาบันฯ หนังสือเล่มนี้เขียนจากประสบการณ์ของ อ.กาญจนา ที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้กับนักวิชาการที่ทำงานกับชุมชนจำนวนมาก ผ่านทางการบรรยาย ฝึกอบรม ศึกษาดูงานในพื้นที่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของต้นฉบับบทความวิชาการเพื่อลงพิมพ์ในวารสาร “วิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในระหว่างปี 2557-2559 จึงมีฐานอยู่บนงานจริงที่นักวิชาการได้ทำในชุมชนจริง ด้วยเจตยที่แตกต่างและเงื่อนไขที่หลากหลาย

ในหนังสือเล่มนี้ อ.กาญจนา ได้นำประสบการณ์และความรู้ของอาจารย์ทั้งด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ ในฐานะนักวิชาการที่ทำงานกับชุมชนมาเป็นเวลาหลายสิบปี จนได้รับการยกย่องเป็นนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติและเมธีวิจัยอาวุโส สกว. มาใช้วิเคราะห์วิจารณ์ อธิบายและตีความงานวิชาการเพื่อสังคมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นการผสมผสานความรู้ทางทฤษฎีกับประสบการณ์เชิงปฏิบัติเพื่อเพิ่มเติมความรู้เข้าสู่วงการ “วิชาการเพื่อสังคม” ซึ่งกำลังอยู่ในระยะก่อร่างสร้างตัว ถือได้ว่าเป็นคุณูปการกับวงการศึกษาแบบใหม่เป็นอย่างยิ่ง

สถาบันคลังสมองของชาติหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นแรงบันดาลใจให้นักวิชาการท่านอื่นๆ ที่สนใจ เข้าร่วมงานวิชาการเพื่อสังคมมากขึ้น และสำหรับนักวิชาการที่ทำงานวิชาการเพื่อสังคมอยู่แล้ว ก็หวังว่าท่านจะเกิดแรงบันดาลใจที่จะเขียนผลงานทางวิชาการจากประสบการณ์ของท่านออกมาสมทบ เพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้ (Body of knowledge) ว่าด้วยงานวิชาการเพื่อสังคมที่สมบูรณ์ต่อไป

ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง

อดีตผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองของชาติ

สารบัญ

ส่วนที่ 1	อารัมภบท : กระบวนทัศน์ใหม่ของวิชาการเพื่อสังคม	1
	จะเขียนถึงสิ่งใด ควรรู้จักสิ่งนั้นให้กระจ่าง	
	(ร่าง) Guideline งานวิชาการเพื่อสังคม	
	คุณค่าและเป้าหมายของการเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคม	
ส่วนที่ 2	เกณฑ์ประเมินคุณภาพบทความวิจัยเพื่อสังคม	15
	เกณฑ์ประเมินคุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป	
	เกณฑ์ประเมินคุณภาพงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม	
ส่วนที่ 3	หลุมร่องที่ต้องระวัง	43
	คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป	
	คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม	

1

อารัมภท : กระบวนทัศน์ใหม่ขอ วิชาการเพื่อสังคม

จะเขียนถึงสิ่งใด ควรรู้จักสิ่งนั้นให้กระจ่าง
(ร่าง) Guideline งานวิชาการเพื่อสังคม
คุณค่าและเป้าหมายของการเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคม

ถึงแม้สถาบันอุดมศึกษาจะได้ดำเนินการให้บริการวิชาการแก่กลุ่มคน ชุมชน และสังคมในรูปแบบต่างๆ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากทว่าแนวคิดและวิธีการในการให้บริการนั้น ส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็น “การไปให้ฝ่ายเดียว เป็นการสังเคราะห์/ช่วยเหลือ และมักเกิดผลลัพธ์เพียงชั่วคราว” รวมทั้งสถานะของงานบริการวิชาการนี้ ก็ยังไม่ถูกจัดว่า “เป็นงานวิชาการ” (Scholarship) เมื่อเทียบกับงานสอน งานวิจัย งานเขียนตำรา ฯลฯ

ในช่วงทศวรรษ 1980 ในแวดวงวิชาการทางสากลได้เกิดกระแสแนวคิดใหม่ ในเรื่องบริการวิชาการที่มีข้อเสนอใหม่ทั้งด้านแนวคิด แนวทางปฏิบัติ และการจัดวางสถานะของงานบริการวิชาการ ในด้านแนวคิดและแนวปฏิบัติ กระบวนทัศน์ใหม่นี้เสนอให้ใช้งานบริการวิชาการที่มีลักษณะ “ร่วมมือกันแบบภาคี” (Collaboration & Partnership) ระหว่างสถาบันอุดมศึกษาและชุมชนต่างๆ รวมทั้งได้มีการปรับเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับสถานะของ “งานบริการวิชาการ” ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของ “งานวิชาการ” ที่มีคุณค่า มีความสำคัญ และมีศักดิ์ศรีเทียบเท่ากับงานวิชาการประเภทอื่นๆ ดังเช่น ข้อเสนอของ Ernest L. Boyer (1990) ในเอกสารชื่อ *Scholarship Reconsidered* ที่ได้จำแนกงานวิชาการในปัจจุบันว่ามี 4 ประเภท คือ

- 1 **Scholarship of Discovery** ได้แก่ งานวิชาการในรูปแบบของงานวิจัยที่มีการค้นพบความรู้ใหม่
- 2 **Scholarship of Integration** เป็นงานวิชาการที่เชื่อมโยงความรู้ระหว่างสาขาวิชาการ หรือสร้างสรรค์ประมวลผลความรู้ใหม่ๆ จากข้อมูลเดิมที่มีอยู่
- 3 **Scholarship of Application** มุ่งเน้นการนำวิชาการไปประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ไขปัญหางานวิชาการประเภทนี้เทียบเคียงได้กับงานวิชาการเพื่อสังคม ซึ่งในปัจจุบันมักรู้จักกันในชื่อ *Socially-engaged Scholarship (SeS)*

4

Scholarship of Teaching งานวิชาการของนักวิชาการจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีคนอื่น (คือนักเรียน) มาเข้าใจ งานการเรียนการสอนจึงจัดเป็นวิชาการอีกประเภทหนึ่ง

กระบวนทัศน์ใหม่ที่วาดด้วยสถานะและแนวคิด-แนวปฏิบัติแบบใหม่ของวิชาการเพื่อสังคมได้แพร่กระจายไปในแวดวงวิชาการทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ดังมีประจักษ์พยานบางอย่าง เช่น การจัดตั้งฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research - CBR) ขึ้นในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในปี พ.ศ. 2541 งานวิจัยประเภทนี้น่าจะตรงกับประเภท Scholarship of Application ตามทัศนะของ Boyer เนื่องจากมีลักษณะเป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นเอาความรู้วิชาการไปแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2556 กระบวนทัศน์ใหม่ของงานวิชาการเพื่อสังคมก็ได้มีตำแหน่งแห่งที่ที่แน่นอนในวงวิชาการไทย เมื่อมีประกาศ ก.พ.อ. ฉบับที่ 9 ปี พ.ศ. 2556 เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งฯ ซึ่งเนื้อหาใจความหลักก็คือ นักวิชาการสามารถที่จะนำเอางานบริการวิชาการเพื่อสังคมมายื่นขอตำแหน่งทางวิชาการได้เช่นเดียวกับงานวิชาการแบบทั่วไป (ซึ่งเป็นประเภท Scholarship of Discovery ในทัศนะของ Boyer)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแนวคิดเรื่องวิชาการเพื่อสังคม (จากนี้จะเรียกย่อๆ ว่า SeS) เป็นแนวคิดใหม่ มีวิธีปฏิบัติแบบใหม่ฯ ดังนั้น เพื่อให้เป็นที่รับรู้และเกิดความเข้าใจร่วมกัน จึงต้องมีการขับเคลื่อนผ่านกลไกหลายๆ แบบ ในขอบของแวดวงวิชาการอย่างน้อยก็มีกลไกการขับเคลื่อนแบบ 3 ล้อ กล่าวคือ กลไกแรกคือ การจัดเวทีประชุมสัมมนาหรือฝึกอบรมแนวคิดใหม่ๆ กลไกที่สองคือ การจัดเตรียมผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเข้าใจในกระบวนทัศน์ของ SeS ที่จะเป็นผู้พิจารณาผลงานที่ขอตำแหน่ง และกลไกที่สามคือ การเปิดพื้นที่เผยแพร่ตัวอย่างผลงานวิชาการเพื่อสังคม ซึ่งในธรรมเนียมปฏิบัติของแวดวงวิชาการก็คือ การจัดทำวารสารวิชาการเพื่อสังคม ตัวอย่างเช่น วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ของ สกว. ที่ได้เริ่มจัดทำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 มาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับเนื้อหาในข้อเขียนชิ้นนี้จะกล่าวถึงกลไกตัวที่สามคือ การจัดทำวารสารวิชาการเพื่อสังคม โดยจะมองจากจุดยืนของนักวิชาการที่ทำงานวิจัยหรืองานบริการวิชาการเพื่อสังคมที่คงจะมีโจทย์ในทางปฏิบัติว่า เมื่อต้องการจะเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคมไปขอตำแหน่งทางวิชาการหรือเพื่อเผยแพร่แลกเปลี่ยนกับเพื่อนนักวิชาการด้วยกัน จะต้องมีการเตรียมตัวก่อนอย่างไร จะออกเริ่มต้นที่จุดไหน ระหว่างทางมีอะไรบ้างที่อาจทำให้เดินหลงทาง หรือมีกฎกติกา มารยาทอะไรที่จะช่วยให้เราเก็บสะสมคะแนนหรือในทางตรงข้ามคือ ต้องเสียแต้มไป เป็นต้น (โดยแผนที่การเดินทางทั้งหมดนี้จะอยู่ภายใต้กรอบของประกาศ ก.พ.อ. ฉบับที่ 9 ปี พ.ศ. 2556 นั่นเอง)

ส่วนแหล่งที่มาของข้อมูลในข้อเขียนชิ้นนี้ ผู้เขียนประมวลมาจากประสบการณ์ตรงที่หลากหลายของผู้เขียนที่เข้ามาทำงานในฐานะวิทยากรของสถาบันคลังสมองของชาติ (ช่วงปี พ.ศ. 2557-2559) และในฐานะบรรณาธิการวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ (สกว.) ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2559 ตัวอย่างประสบการณ์ดังกล่าวก็เช่น

- การเรียนรู้เพื่อทำความรู้จักและเข้าใจกับแนวคิดของ SeS จากการจัดอบรมของสถาบันคลังสมองของชาติที่มีวิทยากรซึ่งได้ร่วมในขบวนการขับเคลื่อนเรื่องวิชาการเพื่อสังคมมาให้ความรู้
- จากประสบการณ์การเป็นบรรณาธิการวารสารวิจัย ที่ได้สัมผัสกับงานเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคมโดยตรง
- จากการประมวลข้อคิดเห็นที่ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้อ่านบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ (Peer review) และได้ให้ข้อเสนอแนะต่อนักวิจัยผู้เขียนบทความ
- จากการจัดประชุมผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้อ่านบทความของวารสารฯ ในประเด็นที่เกี่ยวกับเกณฑ์ประเมินบทความวิชาการเพื่อสังคม
- จากการสำรวจทัศนคติของผู้เข้ารับการอบรมเรื่องวิชาการเพื่อสังคมจากสถาบันคลังสมองของชาติ เป็นต้น

1 จะเขียนถึงสิ่งใด ควรรู้จักสิ่งนั้นให้กระจ่าง

ดังที่ได้เกริ่นมาแล้วว่า การเขียนนำเสนอผลงานวิชาการเพื่อสังคมนั้น จะมีกรอบตามประกาศของ ก.พ.อ. ฉบับที่ 9 ปี พ.ศ. 2556 เป็นแนวทางซึ่งรายละเอียดของประกาศดังกล่าวมีดังนี้

“รูปแบบการนำเสนอผลงานฯ จะต้องจัดทำเป็นเอกสาร โดยมีคำอธิบาย/ชี้แจงโดยชัดเจน ในหัวข้อต่างๆ ดังนี้”

1. สภาพการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
2. การมีส่วนร่วมและการยอมรับของสังคมเป้าหมาย
3. กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น
4. ความรู้ความเชี่ยวชาญที่ใช้ในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น
5. การคาดการณ์สิ่งที่จะตามมาหลังจากการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นแล้ว
6. การประเมินผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
7. แนวทางการติดตามและบำรุงรักษาพัฒนาการที่เกิดขึ้นให้คงอยู่ต่อไป

จากกรอบทั้ง 7 ข้อนั้น ในทางปฏิบัติก็ยังคงต้องรายละเอียดว่า แต่ละข้อนั้นจะมีวิธีการเขียนหรือนำเสนออย่างไร ซึ่งการที่จะปฏิบัติตามได้อย่างถูกแนวทางนั้น เราควรจะเข้าใจ “ที่มาและที่ไป” ของข้อกำหนดทั้ง 7 ข้อนั้น และเนื่องจากเกณฑ์ทั้ง 7 ข้อของ ก.พ.อ. นี้มีแนวคิดเรื่องงานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) เป็นฐานรากทางความคิดอยู่เบื้องหลัง ดังนั้น ก่อนที่จะเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคม เราก็น่าจะทำความรู้จักว่า คุณลักษณะเด่นๆ ของงานวิชาการเพื่อสังคมเป็นอย่างไร อันเป็นไปตามหลักการที่ว่า “เมื่อจะเขียนถึงสิ่งใด ก็ควรรู้จักสิ่งนั้นให้กระจ่าง”

สถาบันคลังสมองของชาติได้ทดลองร่าง “คู่มือ/แนวทาง” (Guideline) ของ

งานวิชาการเพื่อสังคมโดยประมวลเนื้อหาจากคำบรรยายของวิทยากรและข้อซักถามของผู้เข้าร่วมประชุม/อบรม รายละเอียดของคู่มือแนวทางการงานวิชาการเพื่อสังคม มีดังนี้ (3 ก.พ. 2559)

2 (ร่าง) Guideline งานวิชาการเพื่อสังคม (Socially-engaged Scholarship : SeS)

1. งานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) เป็นประเภทหนึ่งของงานวิชาการ (Scholarship) ที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนว่า การสร้างสรรค์และการใช้วิชาความรู้นั้นจะดำเนินไปเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของสังคม/ชุมชน* หรือเพื่อพัฒนาสังคม/ชุมชนให้ดีขึ้น โดยมีกระบวนการพื้นที่/กลุ่มเป้าหมายที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน
2. ในการนำเอาวิชาการไปใช้ประโยชน์ต่อสังคมนั้น สามารถดำเนินการผ่านภารกิจทุกด้านของสถาบันการศึกษา ทั้งการบริการวิชาการ การวิจัย การเรียนการสอน การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีหลักการสำคัญว่า การนำไปใช้นั้นจะเป็นไปอย่าง “เป็น” และ “มี” หลักวิชาการสนับสนุน
3. แนวคิดงานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) เป็นกระบวนการที่ใหม่ที่มีข้อแตกต่างจากการให้บริการความรู้แบบเดิมแก่สังคม/ชุมชน กล่าวคือ ไม่ใช่ลักษณะการให้แบบสงเคราะห์ชุมชน หากว่าเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชุมชน บนความสัมพันธ์ที่เสมอภาค เคารพในศักดิ์ศรีของแต่ละฝ่าย เชื่อมมั่นในศักยภาพของกันและกัน รวมทั้งตระหนักถึงข้อจำกัดของทั้งสองฝ่าย ดังนั้น กระบวนการที่ใช้ในการทำงานจึงเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Authentic participation)
4. งานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) มีต้นทางที่เริ่มจากสภาพการณ์ที่เป็นปัญหาจริงของชุมชน และชุมชนมีความต้องการแก้ไข และมีปลายทางที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ดังกล่าวให้เกิดขึ้นจริง

*คำว่า “สังคม/ชุมชน” ใช้ในความหมายที่กว้างขวางที่สุด ตามเอกสารของสถาบันคลังสมองของชาติ (KNIT) คือ ครอบคลุมกลุ่มต่างๆ ในสังคม เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง ผู้ประกอบการขนาดเล็ก ขนาดกลาง ธุรกิจขนาดใหญ่ที่รับผิดชอบต่อสังคม องค์การภาครัฐ องค์กรไม่แสวงหากำไรต่างๆ ฯลฯ

5. จุดเริ่มของกระบวนการทำงานจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจบริบทชุมชน ซึ่งครอบคลุมทุกมิติของชุมชน (เช่น เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มต่างๆ วัฒนธรรม ฯลฯ) และความเชื่อมโยงระหว่างบริบทของชุมชนกับประเด็นปัญหาที่จะทำงาน แนวทางในการสำรวจชุมชนต้องประกอบด้วยสองด้านคือ ด้านที่ชุมชนมีปัญหา/ขาดแคลน และด้านทุนของชุมชนอันเป็นทรัพยากรทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ที่ชุมชนมีอยู่

6. การสำรวจชุมชนที่สำคัญจะต้องประกอบไปด้วย การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis) เพื่อวางแผนการทำงานว่า จะบริหารจัดการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่มอย่างไร รวมทั้งวางแผนในอนาคตว่า จะส่งมอบภารกิจกิจกรรมรักษาการดำเนินงานให้แก่คนกลุ่มใด

7. ความรู้ความเชี่ยวชาญของนักวิชาการที่จะนำมาใช้นั้น ต้องมีลักษณะที่ถูกต้อง แม่นยำ ได้มาตรฐานทางวิชาการ สามารถปฏิบัติได้จริงและเป็นความรู้ที่บูรณาการใน 2 ระดับคือ การบูรณาการแนวนอน ได้แก่ การบูรณาการความรู้จากสาขาวิชาต่างๆ และการบูรณาการแนวตั้งคือ การบูรณาการระหว่างความรู้เชิงวิชาการกับภูมิปัญญา/ประสบการณ์ของชุมชน (Co-creation of knowledge) และผลจากการดำเนินงานนั้นจะสร้างการเรียนรู้และความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นทั้งจากฝ่ายนักวิชาการและชุมชน

8. การออกแบบกิจกรรมเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องประกอบด้วย 2 กระบวนการคือ กระบวนการทางวิชาการ (เช่น การทดลอง การเก็บข้อมูล ฯลฯ) และกระบวนการทางสังคม (เช่น การพัฒนากลุ่ม การสร้างความไว้วางใจกัน ฯลฯ) และควรสร้างสมดุลระหว่างสองกระบวนการนี้

9. ในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงาน เช่น การวิจัยแบบมีส่วนร่วม การบริการวิชาการแบบมีส่วนร่วม การถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม การออกแบบผลิตภัณฑ์แบบมีส่วนร่วม ฯลฯ ต้องแสดงหลักฐานให้เห็นอย่างชัดเจนว่า มีใครเข้ามามีส่วนร่วม ในบทบาทอะไร ผ่านกิจกรรมอะไร มีเหตุผล/แรงจูงใจอะไร และเกิดผลอะไร

10. การออกแบบกิจกรรมที่ใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน (Activity design) ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมการวิจัยหรือกิจกรรมเพื่อการแก้ไขปัญหา จะต้องเกิดจากการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้นระหว่างนักวิชาการและชุมชน โดยคุณลักษณะสำคัญของกิจกรรมที่ออกแบบต้องมีลักษณะเหมาะสม (Appropriate) และเดินตามจังหวะชีวิตของชุมชน

11. กระบวนการทำงานร่วมระหว่างนักวิชาการกับชุมชนนั้น ต้องมีลักษณะที่มุ่งให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของแบบเป็นเจ้าภาพร่วมกัน (Co-ownership) เป็นเจ้าของข้อมูล เป็นเจ้าของวิธีการแก้ปัญหา ทั้งนี้ เพื่อเป็นหลักประกันว่า ชุมชนจะรักษาราชการทำงานนั้นให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคตเมื่อนักวิชาการออกมาจากชุมชน

12. จากการตั้งเป้าหมายของงานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) ว่า ผลลัพธ์ที่ต้องการ คือ การสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยที่การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องสามารถแสดงด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่เปรียบเทียบสภาพการณ์ก่อนและหลังการทำงานให้เห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน

13. ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ต้องมีผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในหลากหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ และหลายระดับ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงระดับตัวบุคคล (มีความรู้มากขึ้น เพิ่มจิตสาธารณะ มีความมั่นใจในตนเอง ฯลฯ) ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร/หน่วยงาน ระดับสถาบันในชุมชน

14. เป้าหมายสูงสุดของงานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) คือ การคาดหวังว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต (Sustainability) โดยที่必须有กระบวนการหลักประกัน กลไก ตัวชี้วัด แนวทางที่จะสร้างความยั่งยืน เป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนการทำงานตั้งแต่เริ่มต้น

15. ตลอดทั้งกระบวนการทำงาน ต้องมีการติดตามกลไกการติดตาม (Monitor) และการประเมินผล (Evaluation) อยู่ในทุกระดับขั้นตอนของการทำงาน รวมทั้งมีการนำผลจากการติดตามและการประเมินผลมาปรับเปลี่ยนแผนงานและการทำงาน เนื่องจากลักษณะที่สำคัญของงานวิชาการเพื่อสังคม (SeS) คือ ต้องมีความยืดหยุ่น (Flexibility) ที่ตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพความเป็นจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3 คุณค่าและเป้าหมายของการเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคม

หากเปรียบเทียบการทำงานวิชาการโดยเฉพาะในรูปแบบของการทำวิจัยให้เป็นเสมือนการเดินทางล่องเรือตามสายน้ำ ณ จุดเริ่มต้นของการเดินทาง คือ ชั้นต้นน้ำนั้นจะเป็นขั้นตอนของการพัฒนาโจทย์การวิจัย การทบทวนวรรณกรรม การวางแผนออกแบบการวิจัย ส่วนชั้นกลางน้ำนั้น ก็คือขั้นตอนของการสร้างเครื่องมือ เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์-สังเคราะห์ และในชั้นปลายน้ำ ก็คือ ขั้นตอนของการเขียนรายงานผลการวิจัย โดยที่การเขียนบทความที่สรุปมาจากรายงานผลการวิจัยอีกชั้นหนึ่งนั้น น่าจะอยู่ในช่วงสุดสายปลายน้ำนั้น

ในกรณีของงานวิชาการที่เป็นงานวิจัยแบบทั่วไปนั้น ดูเหมือนจะเป็นที่คุ้นเคยและเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่จะมีการเขียนสรุปรายงานวิจัยออกมาเป็นบทความสั้นๆ เพื่อเผยแพร่และต่อยอดองค์ความรู้ให้กว้างขวางและลึกซึ้งต่อไป หากแต่ถ้าเป็นกรณีของงานวิจัยแบบวิชาการเพื่อสังคมที่มีเป้าหมายของการนำความรู้ไปใช้แก้ไขปัญหาของชุมชนและสังคมนั้น ชิดณรงค์ ศิริสถิตย์กุล (2557) ได้ตั้งคำถามเพื่อการทบทวนว่า จำเป็นหรือไม่ที่งานวิจัย/วิชาการเพื่อสังคมจะต้องนำมาพิสูจน์คุณค่าด้วยการเขียนเป็นบทความเผยแพร่ในแวดวงวิชาการ ทั้งนี้ เพราะงานวิชาการประเภทนี้น่าจะพิสูจน์คุณค่าและประจักษ์ได้จากความสามารถที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่และพัฒนาสังคม ชุมชนท้องถิ่นโดยไม่ต้องตีพิมพ์ได้หรือไม่ และเมื่อจะหาประเภทวารสารที่ตีพิมพ์งานวิจัยแบบวิชาการเพื่อสังคมก็ดูจะหาได้ยากกว่า (เพราะเป็นกระแสที่มาทีหลัง) โอกาสจะได้ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการทั่วไปก็ดูจะมีน้อยกว่า ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ชิดณรงค์ก็ได้ให้คำตอบจากคำถามของตนเองว่า เขาเห็นว่านักวิชาการเพื่อสังคมควรจะเขียนบทความวิจัยประเภท SeS ไปเผยแพร่ตามวารสารวิชาการต่างๆ เนื่องจากจะสามารถสร้างคุณค่าได้เพิ่มพูน นอกเหนือไปจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เช่น ให้ประโยชน์ต่อที่วิจัยเอง (มีผลงานเป็นที่รู้จัก) ต่อสถาบันต้นสังกัด ต่อแหล่งเงินทุน และเป็นการขยายความรู้โดยไม่ปิดกั้น

ทางวิชาการ เป็นโอกาสให้มีการปรับใช้กับพื้นที่อื่นๆ ตามความเหมาะสม ดังนั้น ตัวอย่างความสำเร็จที่เผยแพร่ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้ปัญญาและการปฏิบัติจริง จึงเปรียบเสมือนต้นทางแห่งการเรียนรู้ เพื่อค้นหาความลึกซึ้งทางวิชาการ และการปฏิบัติที่เหมาะสมในระบบโลกที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง

และก่อนที่เราจะก้าวต่อไปในเรื่องการเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม หากเราใส่เกียรติยศหลังมาตั้งคำถามตั้งแต่ว่า “แล้วตัวงานวิจัยเพื่อสังคมเองเล่า มีคุณค่ามากพอที่จะนำไปเขียนเผยแพร่หรือไม่” ผู้ที่จะตอบคำถามนี้ได้ดีที่สุดท่านหนึ่งคือ อนุช อภาภิรม ผู้ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ (สกว.) ที่เป็นวารสารสำหรับเผยแพร่งานวิชาการเพื่อสังคมโดยเฉพาะ โดยรับผิดชอบวารสารดังกล่าวในช่วงแรกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552-2557 (รวม 6 ปี) อนุช (2556) ประมวลคุณค่าและความคุ้มค่าของงานวิจัยเพื่อสังคมเอาไว้ใน 3 แกมมุมคือ คุณค่าต่อชุมชน คุณค่าต่อสถาบันการศึกษา และคุณค่าต่อองค์ความรู้เรื่องการพัฒนา ดังนี้

ก. คุณค่าต่อชุมชน

1. การวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ช่วยสะท้อนความต้องการ ความกังวล และความหวังของชุมชน และทำให้สิ่งเหล่านี้ปรากฏขึ้นในสมการของการพัฒนาชาติ
2. การพัฒนาเชิงพื้นที่ช่วยให้ชุมชนก้าวสู่สังคมความรู้และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างไม่แพ้เปรียบมากจนเกินไป เพราะการวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ช่วยให้ชุมชนเป็นหน่วยที่สามารถสร้างความรู้ใหม่ได้โดยการสนับสนุนจากภายนอก แก่ไขข้อจำกัดของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องใช้เวลายาวนานในการสั่งสม

ป. คุณค่าต่อสถาบันการศึกษา

3. การพัฒนาเชิงพื้นที่ ช่วยทำให้มหาวิทยาลัยปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของตนได้บริบูรณ์ขึ้น นั่นคือการให้บริการแก่ชุมชน การเป็นสำนักคิด เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา เป็นผู้สร้างการเชื่อมต่อเพื่อสร้างการไหลของวัตถุ ข่าวสารและพลังงานระหว่างหน่วยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา ซึ่งเคยเป็นข้อจำกัดของชุมชน

ก. คุณค่าต่อการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการพัฒนาสังคม/ชุมชน

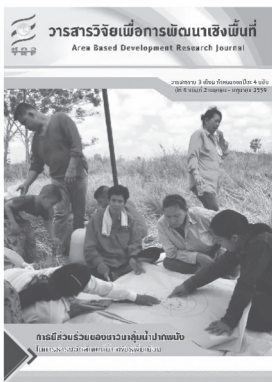
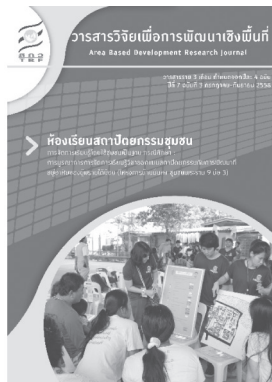
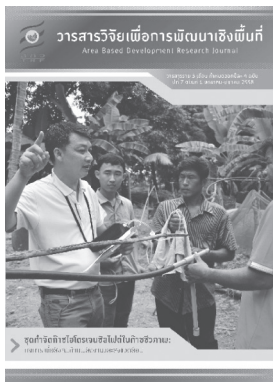
4. การพัฒนาเชิงพื้นที่คือ การพัฒนาที่ถือนมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-centered development) ซึ่งมีการศึกษาไว้เป็นอันมากว่า คืออะไรมีหลักปฏิบัติและทฤษฎีอะไร
5. การพัฒนาเชิงพื้นที่นำเอาสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศเข้ามาคิดเป็นค่าใช้จ่ายในกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วย (ซึ่งหมายความว่า เป็นการพัฒนาที่ตระหนักถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมอันเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาแบบยั่งยืน)
6. การวิจัยเชิงพื้นที่ให้ความสำคัญแก่ทุนอื่นนอกเหนือจากทุนตัวเงิน ได้แก่ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ เป็นต้น

จากคุณค่าและเป้าหมายทั้งของตัวงานวิจัยเพื่อสังคมและการเขียนงานวิจัยดังกล่าวเพื่อเผยแพร่ ได้แสดงให้เห็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของงานวิชาการเพื่อสังคม โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับงานวิชาการแบบทั่วไปก็คือ งานวิชาการเพื่อสังคมนั้นจะมีคุณค่าและเป้าหมายต่อคนหลายกลุ่มที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เนื่องจากงานวิจัยเพื่อสังคมนั้นจะมีลักษณะเน้นความร่วมมือ (Collaboration) ระหว่างคน/ภาคส่วนต่างๆ ในการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำหน้าที่เป็นผู้อ่านพิจารณาการตีพิมพ์บทความของวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2559 ที่ประชุมได้ประมวลความเห็นว่าการเผยแพร่งานวิจัยเพื่อสังคมนั้นน่าจะมีเป้าหมายที่หลากหลาย เช่น

1. เพื่อนำไปเป็นหลักฐานสำหรับขอตำแหน่งทางวิชาการของนักวิจัย
2. เพื่อเผยแพร่ความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากการวิจัยแก่แวดวงวิชาการ
3. เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติกับนักวิชาการที่มีความสนใจในประเด็นเดียวกัน
4. เพื่อเผยแพร่ความสำเร็จของชุมชนที่ศึกษา เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและความมั่นใจแก่ชุมชน
5. เพื่อเป็นต้นแบบสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้หรือขยายผลในที่อื่นๆ
6. เพื่อเป็นบทเรียนหรือแนวทางให้แก่หน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานด้านการสนับสนุนชุมชน
7. เพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนให้มากขึ้นสำหรับทีมนักวิจัยเอง (Self-clarification) เป็นต้น

จากเป้าหมายที่หลากหลายดังกล่าว ทำให้ช่องทางการเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยเพื่อสังคมสามารถทำได้กับคนหลายๆ กลุ่ม และสำหรับเนื้อหาความรู้ที่จะถูกคัดเลือกและออกแบบ (Message selection and design) สำหรับคนแต่ละกลุ่มนั้นก็คงต้องแตกต่างกันไปด้วย ตามหลัก “One message does not fit for all” แม้แต่การเขียนบทความวิจัยเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาขอตำแหน่ง ก็ยังน่าจะแตกต่างจากการเขียนสรุปการวิจัยเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนทัศนคติในหมู่เพื่อนนักวิชาการด้วยกัน เป็นต้น

สำหรับในที่นี้ จะชี้แจงการเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคมเพื่อใช้เผยแพร่เฉพาะในแวดวงวิชาการ และมีเป้าหมายที่จะสร้างมาตรฐานสำหรับการเขียนงานวิชาการซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักวิชาการ สำหรับในขอบของวงวิชาการนั้น การที่บทความวิจัยชิ้นหนึ่งๆ จะมีคุณค่าเป็นที่ยอมรับกันนั้น ก็ต้องผ่านกระบวนการที่มีการรับรองมาตรฐาน เช่น มีการตีพิมพ์ในวารสารวิชาการที่มีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ (Peer review) มีการนำไปอ้างอิง (Citation) ฯลฯ ดังนั้น สำหรับการจัดทำวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ในช่วงที่สอง (นับจากปลายปี พ.ศ. 2557-2559) ทางคณะผู้จัดทำได้มีนโยบายที่จะยกระดับมาตรฐานทางวิชาการของวารสารฯ จึงได้จัดทำ**เกณฑ์ประเมินคุณภาพของวารสารฯ** เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิใช้ประกอบการพิจารณาบทความวิจัยเพื่อสังคมที่ส่งมาตีพิมพ์

ตัวอย่างวารสารเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่
ระหว่างปี พ.ศ. 2557-2559

2

เกณฑ์ประเมินคุณภาพ บทความวิจัยเพื่อสังคม

เกณฑ์ประเมินคุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป
เกณฑ์ประเมินคุณภาพงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม

สำหรับแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการจัดทำเกณฑ์ประเมินคุณภาพของบทความวิจัยเพื่อสังคมนั้น ก็เป็นไปตามคุณลักษณะของงานวิชาการเพื่อสังคมกล่าวคืองานวิชาการเพื่อสังคมนั้นมีลักษณะ 2 ด้าน **ด้านแรก**คือ การนำเอาความรู้เชิงวิชาการไปบริการสังคม (ด้านนี้เน้นหนัก “ผลผลิตความรู้”- Knowledge as product) และ **ด้านที่สอง** ในการบริการนั้นก็เป็นอย่าง “มี” และ “เป็นวิชาการ” (ด้านนี้เน้นหนัก “กระบวนการให้บริการความรู้”- Knowledge as process) ดังนั้น เกณฑ์ที่ทางคณะผู้จัดทำวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ในช่วงที่ 2 ยกวางขึ้นมาทดลองใช้นั้น จึงประกอบด้วย 2 ด้าน ด้านแรกคือคุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป และด้านที่สองคือ คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม

กระบวนการจัดทำเกณฑ์ในด้านแรกนั้น ผู้เขียนในฐานะบรรณาธิการได้จัดประชุมพูดคุยเพื่อขอคำแนะนำจากบรรณาธิการวารสารวิชาการในหลายๆ สาขาประกอบกับการพิจารณาแบบประเมินคุณภาพบทความของวารสารวิชาการเหล่านั้น และสังเคราะห์เอาเกณฑ์ที่มักใช้ร่วมกันในวารสารวิชาการโดยทั่วไปมาทดลองใช้กับวารสารฯ ฉบับนี้ ส่วนเกณฑ์ด้านวิชาการเพื่อสังคมนั้น ก็ได้ใช้กรอบของประกาศ ก.พ.อ. ฉบับที่ 9 ปี พ.ศ. 2556 เป็นหลัก และหลังจากที่ผู้เขียนได้ยกวางเกณฑ์ทั้ง 2 ด้านแล้ว ทางกองบรรณาธิการของวารสารก็ได้ประชุมร่วมกันเพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขเกณฑ์ทั้งหมด และได้นำมาทดลองสำหรับให้ผู้ทรงคุณวุฒิใช้พิจารณาการประเมินคุณภาพบทความตลอดช่วงปี พ.ศ. 2558-2559 รายละเอียดของแบบประเมินวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่นำมาทดลองใช้มีดังนี้

ก. คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป

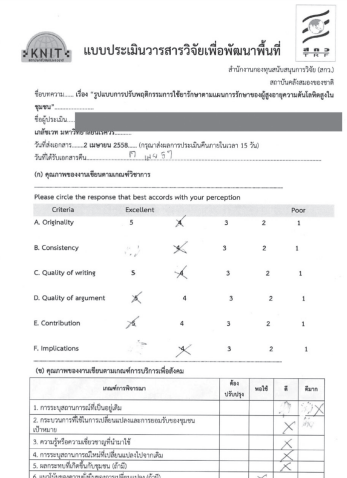
- A. Originality - ความแปลกใหม่ ริเริ่ม สร้างสรรค์
- B. Consistency - ความสม่ำเสมอ
- C. Quality of Writing - คุณภาพของการเขียน
- D. Quality of Argument - คุณภาพของการใช้เหตุผลเชิงวิชาการ
- E. Contribution - คุณประโยชน์
- F. Implication - การนำไปประยุกต์ใช้

ป. คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์การวิชาการเพื่อสังคม

1. การระบุสถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม
2. กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชน
3. ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่นำมาใช้
4. การระบุสถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
5. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน (ถ้ามี)
6. แนวโน้มของความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง (ถ้ามี)

จากนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของเกณฑ์ที่เป็นผลมาจากการทดลองใช้ในช่วงระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2558-2559 รวมทั้งการประมวลผลความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกาใช้เกณฑ์ประเมินดังกล่าว เช่น กองบรรณาธิการวารสารฯ ผู้ทรงคุณวุฒิที่อ่านพิจารณาบทความ ผู้เขียนบทความมาลงวารสารฯ เป็นต้น

สำหรับเนื้อหาที่จะนำเสนอต่อไปนี้มีไขข้อสรุปสุดท้ายของเรื่องนี้ ในทางตรงข้ามเป็นเพียง “จุดเริ่มต้น/ทุนตั้งต้น” เพื่อการพิจารณา ไตร่ตรอง ศึกษา และอภิปรายกันต่อไปมากกว่า

KNIT: แบบประเมินวารสารวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่

สำนักข่าวเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาพื้นที่ (สขท.)
 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (สวท.)

วัตถุประสงค์: เพื่อ "ประเมินการพัฒนาระบบการให้บริการและกระบวนการของศูนย์ข่าวฐานนวัตกรรมในพื้นที่สูง"
 ผู้ประเมิน: [Redacted]

เนื้อหาบทความ: [Redacted]
 วันที่ส่งมา: 2 พฤษภาคม 2558 (การส่งมาเมื่อคืนก่อนเวลา 15 โมง)
 วันที่ประเมิน: 7 พ.ย. 57

(ก) คุณภาพของเนื้อหาบทความวิชาการ

Please circle the response that best accords with your perception

Criteria	Excellent		3	2	Poor
A. Originality	5	X	3	2	1
B. Consistency	5	X	3	2	1
C. Quality of writing	5	X	3	2	1
D. Quality of argument	X	4	3	2	1
E. Contribution	X	4	3	2	1
F. Implications	X	X	3	2	1

(ข) คุณภาพของงานเขียนตามวิธีการเขียนที่ดี

เกณฑ์การพิจารณา	ดี	พอใช้	ไม่	ไม่	แย่
1. การระบุสถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม				X	X
2. กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชน				X	X
3. ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่นำมาใช้				X	X
4. การระบุสถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม				X	X
5. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน (ถ้ามี)				X	X
6. แนวโน้มของความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง (ถ้ามี)		X			

2

(ก) คุณภาพเนื้อหาของผู้ประเมิน

มาก ไม่ค่อยดีนัก (เกินร้อยละ 50-60 มีผล)

พอใช้ได้ (ร้อยละ 60-70 มีผล)

ไม่พอ (ร้อยละ 70-80 มีผล)

(ข) คุณภาพของงานเขียนที่ดี

การเขียนที่ดี หมายถึง การเขียนที่ชัดเจน กระชับ และน่าสนใจ

การเขียนที่พอใช้ หมายถึง การเขียนที่ชัดเจน กระชับ และน่าสนใจ แต่ยังมีข้อบกพร่องเล็กน้อย

การเขียนที่ไม่ดี หมายถึง การเขียนที่ไม่ชัดเจน ไม่กระชับ และไม่น่าสนใจ

การเขียนที่แย่ หมายถึง การเขียนที่ไม่ชัดเจน ไม่กระชับ และไม่น่าสนใจ และยังมีข้อบกพร่องมาก

(ชื่อ) [Redacted]
 (เลข) [Redacted]
 วันที่: 17 เดือน: 11 พ.ศ. 57

หมายเหตุ: ผู้ประเมินสามารถพิจารณาและแก้ไขข้อบกพร่องได้ก่อนส่งคืนฉบับต้นฉบับ

— ตรงจุดนี้คือจุดเริ่มต้น การทำวิจัยในพื้นที่สูงของประเทศไทย
 — การทำวิจัยในพื้นที่สูงไม่ใช่เรื่องง่าย แต่เป็นเรื่องที่ต้องทำ
 — การทำวิจัยในพื้นที่สูงเป็นเรื่องที่ต้องทำ และเป็นเรื่องที่ต้องทำ

1 เกณฑ์ประเมินคุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป

ทางวารสารฯ ได้ทดลองใช้เกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไปสำหรับพิจารณาคุณภาพของบทความวิจัยเพื่อสังคมประกอบด้วย 6 เกณฑ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

A. Originality

เกณฑ์เรื่อง**ความแปลกใหม่** – **ริเริ่มสร้างสรรค์**นี้ จะเป็นเกณฑ์ที่มีปัญหาอย่างมากสำหรับงานวิชาการเพื่อสังคม อันเนื่องมาจากธรรมชาติที่ไม่ลงตัวกันระหว่าง “ความเป็นวิชาการ” กับ “ลักษณะของงานวิชาการเพื่อสังคม” ในด้านหนึ่ง ความเป็นวิชาการนั้น คือ การเดินทางเข้าไปในเขตแดนแห่งความไม่รู้ เพื่อจะเรียนรู้สิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ไม่เคยคาดคิดมาก่อน โดยเฉพาะงานวิชาการในรูปแบบของงานวิจัยนั้นเรียกครอง “ข้อค้นพบใหม่” (New finding) เป็นผลลัพธ์สุดท้าย แต่ในอีกด้านหนึ่ง จุดตั้งต้นของงานวิชาการเพื่อสังคมนั้นจะถูกกำหนดให้ต้องเริ่มต้นจากปัญหาที่ยังแก้ไขไม่ได้ของชุมชนซึ่งปัญหาของชุมชนนั้นก็มักจะเป็นปัญหาแบบเดิมๆ เช่นยากจน หนี้สิน ดินคุณภาพไม่ดี ผลผลิตสินค้าแล้วหาลตลาดไม่ได้ แห้งแล้ง น้ำท่วม ชยะ ฯลฯ เช่นนี้แล้วงานวิชาการเพื่อสังคมจะไปหาความแปลกใหม่มาจากที่ไหนกันเล่า

สำหรับประเด็นนี้ หากเราตั้งโจทย์เรื่องธรรมชาติที่ไม่ลงตัวระหว่างความเป็นวิชาการกับคุณลักษณะของวิชาการเพื่อสังคมด้วยภาษาของ E.Boyer ที่ได้กล่าวมาแล้ว เราก็อาจจะถามว่า ในขณะที่ SeS นั้นสังกัดอยู่ในหมวด Scholarship of Application ซึ่งโดยความหมายแล้ว น่าจะเป็นการนำเอา “ความรู้ที่มีอยู่แล้ว” ไปประยุกต์ใช้กับปัญหา แต่พบว่า ผลลัพธ์สุดท้ายจากการประยุกต์ใช้นั้น นอกจากจะได้ “ผลผลิต” (Output) คือ “ปัญหาถูกแก้ไขได้แล้ว” ก็จะไม่มีโอกาสที่จะเกิด “ผลลัพธ์” (Outcome) อย่งอื่นๆ ตามมาเลยหรือ โดยเฉพาะผลลัพธ์ของ “การเกิดความรู้ใหม่ๆ” ที่อาจจะต่อยอดไปจาก

ฐานความรู้เดิม และหากคำตอบมีว่า หน้าต่างแห่งโอกาสนั้นไม่ได้ปิดตาย เกณฑ์เรื่อง Originality ก็ควรที่จะผนวกรวมอยู่เป็นเกณฑ์หนึ่งในการประเมินคุณภาพทางวิชาการ ของงานวิชาการเพื่อสังคม

ประเด็นเรื่อง Originality นี้ ดูจะเป็นปัญหาระดับคอขวดขาดตายสำหรับสาขา วิชาประเภท “สายแข็ง” เช่น สาขาวิทยาศาสตร์ ซึ่งเกณฑ์ Originality ดูจะเป็นเกณฑ์ที่ช่วย ให้ทำแต้มได้สูงสุด ชิตณรงค์ ศิริสถิตย์กุล (2557) บรรณาธิการของ Walailak Journal of Science and Technology ได้นำเสนอจุดยืนเรื่อง Originality เอาไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็น งานวิชาการแบบทั่วไปหรือแบบเพื่อสังคม ก็ล้วนต้องการ “ความใหม่” เหมือนกัน แต่ก็อาจจะเป็น “ความใหม่ที่ไม่เหมือนกัน” สำหรับความใหม่ของงาน SeS นั้น ชิตณรงค์ เสนอว่าในแง่ประเด็นแล้วอาจจะไม่มีความแปลกใหม่เพราะเป็นโจทย์เดิมๆของชุมชน แต่หากจะเขียนบทความวิจัยประเภท SeS แล้ว อาจใช้ “ตัวเทคนิคและเครื่องมือ” (Tool) ในการวิจัยนำมาก่อน แล้วใช้ “เนื้อหา-Contents” ที่อิงบริบทพื้นที่เข้าเสริมความใหม่ให้ กับงาน เพราะงานวิจัยเชิงพื้นที่นั้นอาจไม่ได้เน้นที่การพัฒนาเทคนิคและเครื่องมือวิจัย ใหม่ แต่เป็นการนำเสนอเรื่องของการนำไปใช้ในบริบท/ตัวแปรที่เปลี่ยนไปตามพื้นที่ (ที่อาจเรียกว่า Contextual innovation) เป็นต้น

จากการประมวลเนื้อหาของบทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนา เชิงพื้นที่ในช่วงปี พ.ศ. 2557-2559 พบว่า มี Originality ในสโตนวิชาการเพื่อสังคมดังนี้

1. **ใหม่ด้วยทฤษฎีและการตั้งโจทย์ใหม่** ถึงแม้โจทย์ของชุมชนจะเป็น ปัญหาแบบเดิม แต่ทว่าเมื่อเปลี่ยน “เลนส์ทางวิชาการ” (Academic lens) เช่น เปลี่ยนทฤษฎีที่นำมาใช้ส่องดูโจทย์ ก็ส่งผลให้เกิดการมองเห็นเหลี่ยม มุมใหม่ของปัญหาที่ไม่เคยเห็นมาก่อน ตัวอย่างเช่น ปัญหาเรื่องการจัดตั้ง ธนาคารชาวนั้น ได้มีการดำเนินงานในแวดวงนักพัฒนามาเป็นเวลานานแล้ว แต่เมื่อนักวิชาการสาขาการบริหารจัดการและภาวะบัญชี เช่น อ.นวลละออง อรรถรังสรรค์ (2558) ได้นำหลักวิชาสมัยใหม่เกี่ยวกับกระบวนการบริหาร และการจัดทำบัญชี (PAMS - POSDCORB) ไปส่องดูโจทย์ของธนาคารชาวน ในพื้นที่ศึกษา ประเด็นปัญหาที่ทำวิจัยก็เกิดแง่มุมใหม่ๆ ในหลายด้าน เป็นต้น

2. **ใหม่ด้วยวิธีวิทยา วิธีการวิจัย หรือวิธีออกแบบกิจกรรม** ตัวอย่างที่น่าประทับใจคือ งานวิจัยเพื่อสังคมของ วรงค์ นัยวินิจ (2558) ที่นำเอาทั้งวิธีการระบุตำแหน่งบนภาพถ่ายทางอากาศแบบมีส่วนร่วม (Participatory mapping) โดยให้ชาวบ้านเป็นคนระบุพื้นที่นำของตนบนแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้นำเอาการใช้เกมสวมบทบาททสมมติ (Role-playing Game - RPG) ซึ่งเด็กๆ รู้จักกันดีมาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำจากชลประทานระบบท่อของกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นความแปลกใหม่อย่างยิ่งที่นำเอาเกมยิง RPG ที่เคยใช้เพื่อสร้างความสนุกสนานมาใช้ในการสร้างสำนึกร่วมเรื่องการบริหารจัดการน้ำได้

3. **ใหม่ด้วยการสร้างสรรค์ความรู้จากการผสมผสานสาขาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน** ในทัศนะของ E. Boyer ที่ได้กล่าวมาแล้ว Scholarship of Integration นับเป็นประเภทหนึ่งของ “ความเป็นวิชาการ” สำหรับในประเทศไทย อาจารย์ักเนศวินนี้ในชื่อ “สหวิทยาการ” หรือ “การบูรณาการระหว่างสาขาวิชาต่างๆ” จากประสบการณ์ของการวิจัยเพื่อสังคมได้พบว่า เมื่อนักวิชาการถือเอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง (Problem-based research) ก็มักจะพบว่า ปัญหาของชุมชนมีหลายแง่มุม มีหลายขั้นตอน จึงเรียกร้องความรู้จากหลายสาขาวิชาการ ดังประจักษ์พยานที่ว่า นักวิชาการที่ลงไปทำงานวิจัยเพื่อสังคมนั้น มักจะทำงานร่วมกันเป็นทีมที่ประกอบด้วยเพื่อนนักวิชาการจากหลายๆ สาขาวิชา ตัวอย่างเช่น จากใจทวิวิจัยเรื่องการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก็อาจจะเริ่มต้นจากนักวิชาการสาขาการท่องเที่ยว แต่เมื่อสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยว ก็พบว่า ต้องปรับปรุงภูมิทัศน์และอาคารบ้านเรือนโบราณ จึงจำเป็นต้องเชิญชวนเพื่อนอาจารย์ในสาขาสถาปัตยกรรมมาช่วย และเมื่อจะพัฒนาเมนูอาหารท้องถิ่นสำหรับนักท่องเที่ยว ก็ต้องใช้ความรู้จากสาขาคหกรรมศาสตร์ รวมทั้งต้องชวนอาจารย์ด้านนิเทศศาสตร์มาช่วยเรื่องการทำสื่อประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

4. **ใหม่ด้วยกรอบความรู้ที่นำมาใช้แก้ปัญหา** ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ จารุชา ยี่แสง และคณะ (2558) ที่ใช้กรอบความรู้ประสานกันระหว่าง “กระบวนการทางวิทยาศาสตร์” กับ “กระบวนการทางสังคม” ในงานวิจัยที่ใช้ความรู้ด้านชีววิทยาในการเพาะเลี้ยงสาหร่าย *Spirulina sp.* มาใช้แก้ปัญหาสังคมเรื่องน้ำทิ้งเน่าเสียจากชุมชนที่มีอาชีพผลิตเส้นขนมจีน ความใหม่ในลักษณะนี้ ค่อนข้างเป็นเส้นทางหลักของงานวิจัยเพื่อสังคมของวงวิชาการไทย

5. **ใหม่ในแง่กลุ่มตัวอย่าง** ในขณะที่งานวิจัยเชิงประยุกต์ (Applied research) อาจจะนำเอาความรู้ที่ค้นพบจากงานวิจัยที่ทำกับกลุ่มตัวอย่างแรก มาทดลองประยุกต์กับกลุ่มตัวอย่างใหม่เพื่อตอบเจตยัว่า ความรู้เดิมนั้นจะใช้ได้ผลเหมือนเดิมหรือไม่ หากแต่งานวิจัยเพื่อสังคมนั้นได้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่งเนื่องจากมีกระบวนการทำงานแบบร่วมมือ/มีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่างด้วย ดังนั้นในขณะที่นำความรู้มาประยุกต์ใช้กับ “กลุ่มตัวอย่างใหม่” นั้น ตัวความรู้เดิมเองก็ได้ถูกดัดแปลงปรับปรุงให้กลายเป็นนวัตกรรม/เป็นความรู้ใหม่ไปพร้อมๆ กัน ในบทความที่เกี่ยวข้องกับบัญชีครัวเรือน ซึ่งความรู้ตั้งต้นนั้นเป็นการจัดทำในระดับครัวเรือน โดยมีเป้าหมายเรื่องการรับรู้สถานะรายได้-รายจ่ายของครัวเรือน จากความรู้ตั้งต้นดังกล่าว นักวิชาการสาขาการบัญชีได้นำความรู้ดังกล่าวมาพัฒนาใช้กับกลุ่มเป้าหมายหลายๆ กลุ่ม เช่น กลุ่มจัดการปัญหาขยะของชุมชน กลุ่มอาชีพช่างชุมชน ฯลฯ และเมื่อเปลี่ยนกลุ่มเป้าหมายใหม่ นักวิจัยก็ได้ค้นพบว่า “ได้ชุดความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของบัญชีที่ต้องออกแบบใหม่ให้ตอบเป้าหมายใหม่และยังต้องตอบรับกับการใช้งานของกลุ่มตัวอย่างกลุ่มใหม่อีกด้วย”

B. Consistency - ความสม่ำเสมอ

เนื่องจากงานเขียนทางวิชาการเป็นงานที่มีเป้าหมายของการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านให้เกิดขึ้น และการที่ความเข้าใจร่วมดังกล่าวนั้นจะเกิดขึ้นได้ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือ ต้องมีความสม่ำเสมอในองค์ประกอบของงานเขียนนั้น เช่น **คำที่ใช้** (Term) ในการกล่าวถึงทุก ๆ ครั้ง เพราะหากมีการเปลี่ยนคำที่ใช้ ก็หมายความว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เช่น ชื่อของคณะกรรมการชุดต่างๆ เป็นต้น

นอกเหนือจากความสม่ำเสมอในระดับคำที่ใช้ซึ่งมองเห็นได้โดยง่ายแล้ว ในระดับที่ลึกซึ้งมากขึ้นคือ ความสม่ำเสมอในระดับความหมาย เช่น เมื่อนักวิจัยใช้คำว่า “รูปแบบ” ในที่ต่างๆ ของบทความนั้น นักวิจัยใช้ในความหมายเดียวกันหรือเปล่า (ด้วยเหตุนี้ ในส่วนประกอบของงานวิจัยจึงต้องมีหัวข้อ “นิยามศัพท์ปฏิบัติการ” เพื่อตกลงความหมายของคำที่ใช้เอาไว้อย่างแน่นอน)

และอีกแง่มุมหนึ่งของความสม่ำเสมอ ก็คือ **การมีจุดยืนทางทฤษฎี** (Theoretical standpoint) ที่แน่นอนตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่แปรพักตร์ทางทฤษฎีระหว่างกลางทาง เนื่องจากทฤษฎีทางวิชาการแต่ละทฤษฎี ล้วนมีข้อตกลงเบื้องต้น (Basic assumption) แนวคิดพื้นฐาน (Basic concept) ที่แตกต่างกัน หากเปลี่ยนจุดยืนทางทฤษฎี ก็เท่ากับยกเครื่องงานวิจัยชิ้นเดิมไปเป็นแบบใหม่ทั้งหมด

สำหรับเรื่องความสม่ำเสมอนี้ ในงานวิจัยเพื่อสังคมอาจจะมีปัญหามากกว่างานวิจัยแบบทั่วไป ทั้งนี้ เพราะงานวิจัยเพื่อสังคมเน้นการร่วมมือกับคนหลากหลายกลุ่ม มีการทำกิจกรรมแบบพิเศษเพื่อการแก้ไขปัญหาเพิ่มเติมจากกิจกรรมการวิจัย ฯลฯ ยิ่งมีความหลากหลายมากขึ้น โอกาสที่จะเกิดความสับสนก็ยิ่งจะเกิดได้ง่าย เช่น การมีทีมวิจัยหลายๆ แบบ เช่น ทีมวิจัยนักวิชาการ ทีมวิจัยชาวบ้าน/ชุมชน ดังนั้น การยึดกุมหลักการเรื่องความสม่ำเสมอจึงมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น

C. Quality of Writing - คุณภาพของการเขียน

เกณฑ์นี้เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาโดยเฉพาะภาษาเขียนที่เป็น “สื่อกลาง” (Mediation) ในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระจากผู้เขียนไปยังผู้อ่าน คุณภาพของการเขียนนั้น อาจพิจารณาได้จากตัวชี้วัดเหล่านี้

- คุณภาพเชิงภาษาศาสตร์ เช่น การใช้ประโยคที่ไม่ซับซ้อน ไม่เขียนใจความวกไปวนมา
- การใช้ภาษาที่มีความกระจ่างชัดเจน เช่น มีประธานของประโยคทำให้รู้ว่าใครเป็นผู้กระทำ ในกรณีของงานวิจัยเพื่อสังคมนั้น มีกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับหลายกลุ่ม ทั้งนักวิชาการ แกนนำชุมชน อสม. อบต. ฯลฯ จึงต้องระบุว่าใครเป็นคนทำกิจกรรมนั้น
- ง่ายต่อการอ่านทำความเข้าใจ เช่น ในหนึ่งย่อหน้าอาจจะมีหนึ่งใจความเท่านั้น หรือใช้เครื่องหมายทางภาษามาช่วย เช่น การอธิบายกระบวนการ (Procedure) อาจจะใช้ Flow chart มาช่วย เป็นต้น
- มีลำดับขั้นตอนไม่วกไปวนมา ตัวอย่างเช่น การใช้แนวคิด SWOT analysis ก็ควรนำเสนอข้อมูลเรียงตามลำดับของ S-W-O-T เป็นต้น

ในการประชุมของผู้ทรงคุณวุฒิได้มีข้อเสนอว่า วิธีการนำเสนอข้อมูลของงานวิจัยเพื่อสังคมนั้น อาจจะใช้ลีลาแบบ “การเล่าเรื่อง” (Storytelling) กล่าวคือ นำเสนอด้วยองค์ประกอบต่างๆ ของการเล่าเรื่องคือ มีตัวละคร มีฉาก (เวลา/สถานที่) มีการกระทำ (Action) ที่ต่อเนื่องกันเป็นลำดับขั้นตอน มีผลที่เกิดจากการกระทำ มีปมขัดแย้งและการคลี่คลาย ฯลฯ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานวิจัยเพื่อสังคมเป็นงานวิชาการ ดังนั้นนอกจากจะใช้เทคนิคการเล่าเรื่องเป็นวิธีการนำเสนอข้อมูลแล้ว ควรต้องผสมผสานด้วยการวิเคราะห์ (Analysis) ประกอบตามไปด้วย การใช้การเล่าเรื่องนี้ อาจจะใช้กับงานวิจัยด้านศิลปะที่ทำออกมาเป็นชิ้นงาน/ผลงาน โดยมีการเล่ากระบวนการเบื้องหลังการผลิตผลงานดังกล่าวนั้น

D. Quality of Argument

คุณภาพของการใช้เหตุผลเชิงวิชาการเป็นเกณฑ์สำคัญอีกเกณฑ์หนึ่งสำหรับการพิจารณาคุณภาพของการเขียนบทความวิจัย เนื่องจากคำนิยามของคำว่า “การวิจัย” นั้นในความหมายหนึ่ง หมายถึงวิธีการประเภทหนึ่งในการแสวงหาความรู้/คำตอบให้แก่โจทย์อันเป็นปริศนา หากทว่าวิธีการดังกล่าวนั้นต้องเป็นวิธีการเฉพาะที่เรียกว่า “วิธีการทางวิทยาศาสตร์” (Scientific method) ซึ่งเป็นวิธีการที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการใช้เหตุผล (Rationalism) เข้ากับการเก็บรวบรวมข้อมูล/ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ (Empiricism) ดังนั้น การวัดคุณภาพของงานวิจัย ส่วนหนึ่งจึงอยู่ที่องค์ประกอบของวิธีการทั้งสอง คือคุณภาพของการใช้เหตุผล และคุณภาพของการเก็บรวบรวมข้อเท็จจริง

นอกจากนั้น คำว่า “งานวิจัย” ซึ่งในภาษาอังกฤษใช้คำที่ระบุความหมายเอาไว้อย่างชัดเจนว่า **Research** ซึ่งหมายความว่า การค้นหาคำตอบครั้งใหม่ของเรานั้น เป็นการแสวงหาคำตอบครั้งใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยต่อยอดมาจาก “ความรู้เดิมที่มีผู้แสวงหามาแล้ว” ไม่ว่าจะตกผลึกอยู่ในรูปแบบของทฤษฎีหรืออยู่ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็ตาม

ดังนั้น คุณภาพเชิงวิชาการของงานวิจัยแต่ละชิ้นจึงอยู่ที่ว่า ในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยนับตั้งแต่ขั้นการระบุปัญหา/ตั้งโจทย์ การกำหนดตัวแปรที่สงสัย การจัดทำกรอบแนวคิด การสร้างเครื่องมือ ฯลฯ มีการนำเอาความรู้จากทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้ประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณ (คือ อ่านทฤษฎีหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องมากพอหรือไม่) และในเชิงคุณภาพ (เช่น ทฤษฎีและงานวิจัยนั้นเกี่ยวข้องจริงหรือเปล่า ในแง่ไหน) หรือไม่อย่างไร และจะต้องเขียนแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน

นอกจากนั้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยยังมีลักษณะที่แตกต่างจากความรู้ที่ได้มาด้วยวิธีการอื่นทุกกล่าวคือ ไม่เพียงแต่จะบอกว่า “ได้ความรู้อะไรมาเท่านั้น” แต่ยังต้องแสดง “วิธีวิทยาว่าได้ความรู้มาได้ด้วยวิธีการอะไร” ทั้งนี้ เพราะวิธีการแสวงหาก็คือเป็นเหตุผลรับประกันความน่าเชื่อถือของตัวความรู้จากงานวิจัยด้วย ด้วยเหตุนี้ แม้จะเป็นงานวิจัยเพื่อสังคม แต่ทว่าความน่าเชื่อถือของระเบียบวิธีวิจัยก็ยังไม่ใช้อยกเว้น ดังนั้น การเขียนระบุแต่จำนวนกลุ่มตัวอย่าง แต่ไม่บอกจำนวนประชากรทั้งหมด จึงยังไม่มีความหมายอะไร

รวมทั้งเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง แม้แต่เรื่อง “หน่วยของการศึกษา” (Unit of study) ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า งานวิจัยเพื่อสังคมนั้นมักจะมีการปรับเปลี่ยนหน่วยของการศึกษาไปในระหว่างการดำเนินงาน เช่น อาจจะเริ่มต้นทำงานกับคนกลุ่มเล็กๆ ต่อมาก็เริ่มขยายผลจากกลุ่มเดิมออกไป และท้ายที่สุดอาจจะขึ้นไปถึงหน่วยงานระดับนโยบาย ดังนั้น ทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนหน่วยของการศึกษา นักวิจัยควรจะต้องระบุให้ชัดเจน

คุณภาพของการใช้เหตุผลเชิงวิชาการอีกประเด็นหนึ่งคือ **การให้คำอธิบาย** เนื่องจากงานวิชาการนั้นมีคุณลักษณะที่แตกต่างประการหนึ่งจากงานปฏิบัติการคือ สามารถ “อธิบายได้” เพราะเหตุใดจึงทำเช่นนั้น ไม่ทำเช่นนั้น หรือไม่ว่าผลลัพธ์จะสำเร็จหรือล้มเหลวก็ตาม แต่งานวิชาการก็ต้องให้คำอธิบายได้ว่า น่าจะเป็นเพราะปัจจัยใดอย่างมีหลักวิชาการสนับสนุนพอสมควร

E. Contribution - คุณประโยชน์

เพื่อเป็นหลักประกันว่า ความรู้ที่ได้มาจากการลงแรงลงทรัพยากรไปนั้นได้ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างน้อยเพียงใด ในแง่มุ่งไหน และต่อใครบ้าง โดยส่วนใหญ่ในแบบประเมินคุณภาพงานวิชาการจึงมักจะมีเกณฑ์เรื่อง “คุณประโยชน์” พ่วงติดอยู่ด้วยเสมอ ในที่นี้จะแบ่งประเภทของคุณประโยชน์โดยดูกลุ่มผู้รับผลประโยชน์เป็นเกณฑ์ ดังนี้

1. **ประโยชน์ต่อชุมชน** สำหรับงานวิจัยเพื่อสังคมมักจะทำผ่านเกณฑ์นี้ได้ไม่ยากนัก เพราะจุดเริ่มต้นของ SeS มักเริ่มมาจากความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนอยู่แล้ว ผลประโยชน์ต่อชุมชนจึงขึ้นอยู่กับมิติเชิงปริมาณของประโยชน์นั้น เช่น แก้ปัญหาได้มากน้อยเพียงใด และมีมิติเชิงคุณภาพของคุณประโยชน์ เช่น แก้ไขได้เพียงปัญหาเฉพาะหน้าระยะสั้น แต่ไม่ได้ผลที่ยั่งยืน เป็นต้น

2. **ประโยชน์ต่อระดับนโยบาย** เป็นคุณประโยชน์ในระดับแนวตั้งที่สูงขึ้นกว่าระดับชุมชน ซึ่งครอบคลุมเพียงหน่วยย่อยหน่วยเดียว เพราะประโยชน์ต่อระดับนโยบายนั้นจะแผ่รังสีครอบคลุมที่กว้างขวางขึ้น การที่จะมีประโยชน์ในระดับนี้ได้ นั้น จะมีความเป็นไปได้สูงหากมีการเชิญชวนผู้รับผิดชอบระดับนโยบายให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

3. **ประโยชน์ต่อ Sectors ต่างๆ** เกณฑ์ข้อนี้ น่าจะเป็นข้อได้เปรียบของงานวิจัยเพื่อสังคม เนื่องจากงานวิจัยประเภทนี้เกิดมาจากความร่วมมือของเจ้าภาพหลายๆ ฝ่ายที่เรียกว่า “ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง/มีส่วนได้ส่วนเสีย” (Stakeholder) มิใช่มีแต่กลุ่มชาวบ้านเท่านั้น หากแต่ยังมีครูในโรงเรียน เจ้าอาวาส อสม. อบต. ช่างพื้นบ้าน เทศบาล ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรอำเภอละครฯ เป็นต้น กลุ่มต่างๆ ที่กล่าวมานี้จึงสามารถนำเอาผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

4. **ประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการเอง** สำหรับการนำความรู้ที่ได้จากงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในแวดวงวิชาการนั้น งานวิจัยเพื่อสังคมได้ขยายขอบเขตแนวคิดนี้ให้กว้างขวางออกไป จากเดิมเรามักจะบอกว่าความรู้ใหม่ที่เกิดจากผลงานวิจัยนั้นจะไปช่วยต่อยอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในสาขาวิชาเฉพาะที่นักวิจัยสังกัดเท่านั้น แต่หากเรายึดหลัก 3 ประการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ประการแรกคือ การนำความรู้เดิมไปประยุกต์ใช้ ก็ถือเป็น “งานวิชาการประเภทหนึ่ง” คือ Scholarship of Application ประการที่สอง การทำวิจัยเพื่อสังคมมักเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการในหลายๆ สาขา ทำให้ความรู้ใหม่ที่ได้ผลิตรออกมา น่าจะมีความเป็นวิชาการแบบ Scholarship of Integration และประการสุดท้ายคือ ในการนำความรู้เดิมไปประยุกต์ใช้ก็สามารถสร้าง “ข้อค้นพบใหม่ๆ” ให้เกิดขึ้นได้ ถือเป็น Scholarship of Discovery จากหลัก 3 ประการนี้ การพิจารณาประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการก็อาจจะขยายขอบเขตออกไป

หากทว่า ในการยึดหลักทั้ง 3 ประการนี้ ในการเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม นักวิจัยก็ต้องเขียนแสดงหลักฐานตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการตั้งโจทย์ว่า ในประเด็นที่ศึกษานั้น นอกจากจะเป็น “ปัญหาของชุมชน” แล้ว ในเชิงวิชาการก็ยังมี “ช่องว่างของความรู้” (Knowledge gap) อะไรบ้าง และในข้อค้นพบก็ต้องแสดงหลักฐานว่า นักวิจัยได้เติมเต็มช่องว่างนั้นไปบ้างหรือไม่อย่างไร

สำหรับการนำเอาผลการวิจัยและกระบวนการวิจัยเพื่อสังคมไปใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ หากขยับขยายแนวคิดเรื่อง Scholarship of Integration ของ Boyer ออกมาดูในรายละเอียด ในแวดวงวิชาการเพื่อสังคมได้นำเสนอแนวคิดใหม่เรื่อง “ร่วมด้วยช่วยกันสร้างความรู้” (Co-creation of knowledge) ที่อาจพิจารณาการร่วมคิดร่วมสร้างความรู้ทั้งด้านแกนนอนและแกนตั้ง ในด้านแกนนอนก็คือ การทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการหลายๆ สาขาในแบบสหวิทยาการ ส่วนในแกนตั้งก็คือ การประสานระหว่างความรู้แบบใหม่ที่เป็นสากลเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งในช่วงเวลาที่ผู้เขียนรับผิดชอบเป็นบรรณาธิการวารสารฯ ฉบับนี้ได้พบประจักษ์พยานว่าการร่วมด้วยช่วยกันสร้างความรู้ในแกนตั้งนั้นมีความเป็นไปได้จริง เช่น นักชีววิทยาจากมหาวิทยาลัยสามารถนำเอาความรู้ด้านแพลงก์ตอนวิทยาไปประสานกับภูมิปัญญาของราษฎรชาวบ้านที่เกิด เติบโตและอาศัยอยู่ริมสายน้ำมาตลอดชีวิต เพื่อหาตัวชี้วัดคุณภาพของน้ำร่วมกัน อย่างไรก็ตาม กระบวนการร่วมด้วยช่วยกันสร้างความรู้ในแกนตั้งนี้ก็ต้องมี “กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” (PAR) อย่างแท้จริงเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา (Catalyst)

F. Implication - การนำไปประยุกต์ใช้

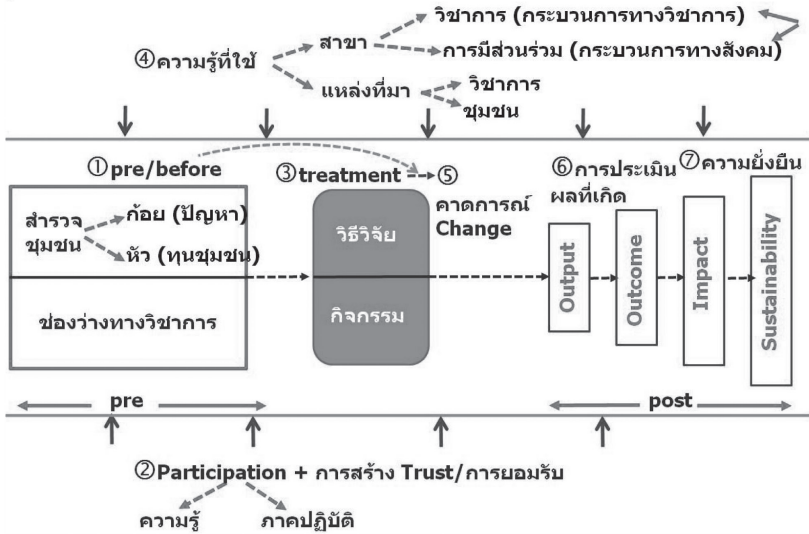
เป็นเกณฑ์ที่เป็นเสมือนกุญแจดอกที่สองที่จะรับประกันว่า คุณประโยชน์ของผลและกระบวนการวิจัยที่กล่าวมาแล้วจะสามารถสำแดงอานุภาพได้จริงเมื่อถึงขั้นตอนของการนำไปปฏิบัติ การวัดเรื่องการนำไปประยุกต์ใช้นั้นจะใช้คำถามเชิงประเมินค่า เช่น จะใช้ได้จริงหรือเปล่าง่ายต่อการนำไปใช้ใหม่ คุ่มค่าต่อการนำไปใช้หรือไม่ จะใช้ได้ผลอย่างยั่งยืนหรือเปล่า ฯลฯ เกณฑ์นี้จะมีความสำคัญมากขึ้นสำหรับงานวิจัยประเภท

การถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology transfer) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product development) ฯลฯ ซึ่งมักจะมีปัญหาในขั้นตอนของการนำไปใช้ เช่น ซับซ้อนมากเกินไป ยุ่งยากเวลาใช้ ผู้ใช้ไม่คุ้นเคยกับวิธีการแบบใหม่ เป็นการใช้ชั่วคราวไม่ยั่งยืน ฯลฯ และวัดขึ้นป้องกันอาการเหล่านี้ก็คือ กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ในเกณฑ์ของงานวิชาการเพื่อสังคมของ ก.พ.อ. จึงได้ระบุ เกณฑ์เรื่องการมีส่วนร่วมและการรักษาความยั่งยืนของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเอาไว้เพื่อ ชี้ให้เห็นได้ให้ความสำคัญต่อบัณฑิตวิจัยดังกล่าว

2 เกณฑ์ประเมินคุณภาพงานเขียน ตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม

หากเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานวิชาการแบบทั่วไปที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้เขียน เข้าใจว่า โดยส่วนใหญ่นักวิชาการเราน่าจะมีความเข้าใจเกณฑ์มาตรฐานวิชาการแบบ ทั่วไปที่ได้กล่าวมาแล้วไม่มากนักน้อย แต่สำหรับเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคมนั้นอาจจะเป็น เรื่องแปลกใหม่ที่ต้องการคำอธิบายในรายละเอียดมากขึ้น เนื่องจากเกณฑ์วิชาการเพื่อ สังคมนั้นเป็นภาคปฏิบัติการของงานบริการวิชาการรับใช้สังคมที่ได้ปรับเปลี่ยนเป็น กระบวนทัศน์ใหม่ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

กองบรรณาธิการวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2558-2559) ได้จัดทำเกณฑ์ประเมินคุณภาพงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคมของวารสารโดย อิงและดัดแปลงมาจากกรอบของ ก.พ.อ. ดังที่ได้กล่าวมา จากนี้จะนำเสนอข้อคิดเห็น ของผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้มีประสบการณ์การอ่านบทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์จากวารสาร ตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคมในแต่ละข้อ ดังนี้

1. กระบวนการที่เป็นอยู่เดิม

เนื่องจากเป้าหมายสูงสุดของงานวิชาการเพื่อสังคมคือ การสร้างการเปลี่ยนแปลง (Change) ให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น จึงต้องออกแบบการวิจัย (Research design) ให้เป็นแบบ Before - Treatment - After แล้ววัดเปรียบเทียบ “สภาพก่อน-หลัง” ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องระบุสภาพการณ์ที่เป็นอยู่เดิมอย่างชัดเจน เพื่อนำมาเทียบเคียงกับสภาพการณ์หลังจากที่เกิดกระบวนการวิจัยแล้ว

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในแบบแผนของการเขียนบทความวิจัยทั่วไปนั้น เนื้อหาในส่วนแรกนี้คือ “ที่มาและความสำคัญของปัญหา” ซึ่งกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในขณะที่งานวิจัยแบบวิชาการทั่วไปนั้น มักจะระบุความสำคัญของปัญหา (Signification) อยู่ที่ “ตัวประเด็น” (Issue/Topic) เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาพลังงาน ฯลฯ ส่วน “พื้นที่ที่ศึกษา” (Area) นั้น จะเป็นเพียงตัวอย่างของรูปธรรมที่จะมาเสริมประเด็น หากทว่าในกรณีของงานวิจัยเพื่อสังคมนั้น ความสำคัญของ “ประเด็น” และ “พื้นที่ศึกษา” นั้นจะมีน้ำหนักความสำคัญ

ที่ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพราะงานวิจัยเพื่อสังคมนั้นมีลักษณะดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือ เป็นงานรูปธรรมเชิงพื้นที่ (Area-based) ดังนั้น ในการเขียนที่มาและความสำคัญของปัญหาที่เป็นสภาพการณ์ก่อนนั้น จะต้องมีการละเอียดของพื้นที่ที่จะศึกษาพอสมควร และต้องแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่าง “ประเด็น” ใน “พื้นที่ที่จะศึกษา” กล่าวคือ จะพูดถึงประเด็นแบบทั่วๆ ไปไม่ได้ แต่จะต้องเป็น “ประเด็นปัญหาภายในบริบทของพื้นที่ที่ศึกษา”

นอกจากนั้น เมื่อมีการสำรวจบริบทชุมชนที่มีปัญหาหลายด้าน ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (Prioritization) (โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มิใช่จัดโดยนักวิชาการฝ่ายเดียว) และมีกระบวนการเกณฑ์ที่ใช้เลือก ตัวอย่างที่ดีคืองานวิจัยเรื่องการบริหารจัดการน้ำในชลประทานระบบท่อ จังหวัดอุบลราชธานี ของ วงศ์ นัยวินิจ (2558) ที่ได้กล่าวมาแล้ว นักวิจัยได้พบว่า เมื่อมีการจัดเวทีระดมสมองเพื่อระบุปัญหาของการจัดการน้ำนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาคือการปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานของชลประทานระบบท่อ แต่ทว่าวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็เกินขีดความสามารถของชุมชน ชุมชนจึงเลือกปัญหาเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มที่อยู่ในวิสัยที่ชุมชนพอจะจัดการได้มาเป็นโจทย์การวิจัยเสียก่อน

การระบุความสำคัญของงานวิจัยนั้น อาจนำเสนอให้สอดคล้องกับเกณฑ์ Contribution ตามมาตรฐานวิชาการทั่วไปที่ได้กล่าวมาแล้ว กล่าวคือแสดงให้เห็นความสำคัญของงานวิจัยในหลายๆ ระดับ เช่น ในระดับแรกคือ สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ ในระดับต่อมาเป็นความสำคัญเชิงวิชาการคือ การสร้างความรู้ใหม่ที่ให้คำอธิบายว่า เพราะเหตุใดจึงสามารถแก้ไขปัญหาได้ มีการเพิ่มพูนหรือดัดแปลงความรู้เก่าให้กลายเป็นความรู้ใหม่อะไรบ้าง เป็นต้น

1.2 การสำรวจทุนชุมชน (Community capital) เนื่องจากงานวิจัยเพื่อชุมชนเป็นงานที่เน้นการมีเจ้าภาพร่วมจากทุกฝ่าย (Collaborative research) มิใช่เป็นงานที่นักวิชาการเป็นเจ้าภาพ แล้วทำอาหาร (ความรู้) เลี้ยงชาวบ้านที่มีฐานะเป็นแขกมาร่วมงาน และเมื่อทุกฝ่ายเป็น “เจ้าภาพ” ทั้งนักวิชาการและชาวบ้านต่างก็ต้องพกพา “ทุน” ของตนเองมาร่วมงาน สำหรับนักวิชาการนั้นมองเห็นได้ง่ายว่าจะมีทุนประเภทต่างๆ เริ่มตั้งแต่ความรู้ งบประมาณ อาคาร/สถานที่ เวลา ยานพาหนะ ฯลฯ เข้ามาในงานวิจัย

แต่สำหรับฝ่ายชาวบ้าน/ชุมชนอาจจะมองเห็นได้ยากกว่า ดังนั้น ในงานวิจัยเพื่อสังคม จึงมีเครื่องมือพิเศษสำรวจจุดค้นแสวงหาทุนของชาวบ้านที่เรียกว่า “การสำรวจทุนชุมชน”

ความแตกต่างประการแรกระหว่างงานวิจัยทั่วไปกับงานวิจัยเพื่อสังคมจึงน่าจะปรากฏให้เห็นตั้งแต่การเขียน“ที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย” เพราะในขณะที่งานวิจัยทั่วไปจะบรรยายแต่ “สภาพปัญหาของชุมชน” นั้น การวิจัยเพื่อสังคมจะมีมุมมองชุมชนแบบทวิลักษณ์ (Duality) กล่าวคือ มองทั้งส่วนที่ชุมชนหมด/ขาด/เป็นปัญหา และมองด้านที่ชุมชน “มีอยู่/เหลืออยู่” ที่เรียกว่า “ทุนชุมชน” ที่การวิจัยเพื่อชุมชนจะต้องสำรวจอย่างคร่าวๆ ในเบื้องต้น (แม้ว่าจะยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ก็ตาม)

สำหรับทัศนะใหม่ในการมองชุมชนทั้งสองด้านนี้ได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “ทุนชุมชน” ให้กว้างขวางออกไป โดยหมายรวมถึงตั้งแต่ทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนสัญลักษณ์ ทุนสังคม รวมทั้งประสบการณ์ความพยายามในการแก้ปัญหาของชุมชน การผนวกเอาทุนชุมชนเข้ามาเป็นทรัพยากรส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยและกิจกรรมการแก้ไขปัญหา นั้น จะส่งผลสืบเนื่องตามมาก็หลายประการ เช่น การสร้างความรู้สึกว่าการวิจัยนี้เป็นของชุมชนด้วย (Sense of belonging) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนเมื่อทีมของนักวิชาการถอนตัวออกไปเพราะตระหนักว่า “ชุมชนเราก็มีทุน/หน้าตักอยู่พอสมควร”

2. การมีส่วนร่วมและการยอมรับของสังคม/ชุมชนเป้าหมาย

ความหมายของเกณฑ์ในข้อ 2 นี้ ก็คือ การระบุว่าวิธีการวิจัยและกิจกรรมต่างๆ ที่ใช้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงนั้น น่าจะต้องเป็น “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Action Research - PAR)

เป็นที่รับรู้กันว่า ในงานวิชาการประเภทการวิจัยนั้น ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ นั้น จะเป็นเครื่องรับประกันความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยที่จะออกมา ดังนั้น จึงต้องมีการให้รายละเอียดของวิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้ แต่สำหรับการวิจัยเพื่อสังคมนั้น วิธีวิทยาการวิจัยแบบ PAR จะมีความสำคัญมากกว่าการเป็นเพียงหลักประกันความน่าเชื่อถือเท่านั้น

เริ่มตั้งแต่ความสำคัญในเชิงปรัชญา ธรรมชาติ และคุณลักษณะของการวิจัย เพื่อสังคมที่ได้กล่าวมาแล้วว่า งานวิจัยประเภทนี้เป็น Collaborative research ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมจึงถือเป็นองค์ประกอบหลักของงานวิจัยแบบนี้อยู่แล้ว หากกล่าวในแง่ของการวิจัย อาจกล่าวได้ว่า “กระบวนการมีส่วนร่วม” นั้นถือเป็น “ตัวแปรต้น” ที่จะส่งผลถึง “ตัวแปรตามอื่น ๆ” หมายความว่า ปริมาณและคุณภาพของกระบวนการมีส่วนร่วมจะเป็นตัวกำหนดผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) ผลกระทบ (Impact) และความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามมา รวมทั้งสามารถสร้าง “สายสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับชุมชน” ที่โยงไปถึงเรื่องการยอมรับของชุมชน

อันที่จริง การวิจัยโดยทั่วไปก็สามารถจะใช้ “กระบวนการมีส่วนร่วม” เป็นวิธีการวิจัยของตน หากทว่าในการวิจัยเพื่อสังคมนั้น การมีส่วนร่วมจะมีสถานะพิเศษ กล่าวคือ ในการวิจัยโดยทั่วไป อาจใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็น “เครื่องมือในการเก็บข้อมูล” แต่ในงานวิจัยเพื่อสังคมนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมจะมีสถานะที่เป็น “มากกว่าเครื่องมือการเก็บข้อมูล” แต่จะเป็น “ยาดำ/ส่วนผสมในทุกขั้นตอน” ของการวิจัย เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการตัดสินใจว่าจะทำวิจัยหรือไม่ ขึ้นตั้งเจตย์ ขึ้นสร้างเครื่องมือ ขึ้นเก็บข้อมูล ขึ้นตอนการคิดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ขึ้นวิเคราะห์-สังเคราะห์ ขึ้นติดตามประเมินผล ขึ้นตอนการรับผลได้-ผลเสียจากการวิจัย เป็นต้น และที่สำคัญ PAR ใน SeS นั้น จะเป็นสะพานทอดเชื่อมระหว่างนักวิชาการกับชุมชนทั้งด้านความรู้ความเข้าใจ และการยอมรับซึ่งกันและกัน

และเมื่อกระบวนการ PAR มีสถานะที่สำคัญต่อการวิจัยเพื่อสังคม ก็จำเป็นต้องแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการ PAR ให้มากพอแก่การทำความเข้าใจของผู้อ่าน ไม่ว่าจะเป็นรายละเอียดระดับแนวคิด/ทฤษฎีเรื่องการมีส่วนร่วมที่นำมาใช้ การมีส่วนร่วมในการออกแบบงานวิจัยหรือการทำกิจกรรมเสริมอื่นๆ และควรมีลักษณะแสดงหลักฐานที่ชัดเจน (Evidence-based approach) เช่น จำนวนคนที่เข้าร่วม บทบาทที่เข้าร่วม ฯลฯ การให้รายละเอียดในเรื่องกระบวนการ PAR นี้จะมีคุณค่าในขั้นตอนของการนำการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ซึ่งนอกจากจะใช้ประโยชน์จากผลการวิจัยแล้ว ยังใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้อีกด้วย

3. กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

เนื่องจากการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชุมชนครั้งนี้กระทำผ่านรูปแบบการวิจัย กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจึงน่าจะเกิดมาจาก 2 กระบวนการคือ

3.1 กระบวนการวิจัย อันประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ของการวิจัย เช่น ขั้นตอนการสำรวจสถานการณ์ที่เป็นอยู่ การตั้งโจทย์การวิจัย การทบทวนทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การระบุตัวแปร การสร้างกรอบแนวคิด การออกแบบการวิจัย การสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูล ฯลฯ โดยที่กระบวนการวิจัยทั้งหมดนี้ต้องดำเนินไปตามหลักการในเกณฑ์ข้อ 2 คือ การมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

3.2 กระบวนการเสริมอื่นๆ ในคำว่า PAR จะมีส่วนประกอบคำว่า Action รวมอยู่ด้วย ซึ่งมีนัยว่า การวิจัยเพื่อสังคมนั้นจะไม่เพียงศึกษาวิจัยเพื่อ “ทำความเข้าใจกับปัญหาอย่างแจ่มแจ้ง” เท่านั้น หากแต่จะต้อง “ลงมือดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาด้วย” ดังนั้น นอกจากจะมีกระบวนการวิจัยแล้ว ก็ยังอาจจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ เพื่อการแก้ไขปัญหา เช่น การร่างกฎระเบียบเพื่อการเข้าประชุมร่วมกัน เป็นต้น

และนอกจากกิจกรรมเพื่อมุ่งการแก้ไขปัญหาแล้ว เนื่องจากการวิจัยเพื่อสังคมจะมีการเปิดโอกาสให้คนกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาร่วมงาน ไม่ว่าจะในฐานะที่มิวิจัยชุมชน ร่วมเก็บข้อมูล ร่วมดำเนินกิจกรรม ฯลฯ แต่ทว่ากลุ่มคนเหล่านี้อาจจะมีเงื่อนไขที่ไม่พร้อมสำหรับการทำงาน เช่น ไม่เข้าใจว่าการวิจัยคืออะไร นึกภาพของพลังงานทดแทนไม่ออก ฯลฯ ดังนั้น จึงต้องมีกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งคือ **กิจกรรมเสริมศักยภาพของผู้ร่วมงาน**

แต่ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการวิจัย กิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมเสริมศักยภาพของทีมงาน กิจกรรมทุกประเภทก็ต้องเป็นกิจกรรมที่มี “ที่มา ที่ไป” กล่าวคือ เป็นกิจกรรมที่ออกแบบมาจากข้อมูล/ข้อเท็จจริงจากการวิเคราะห์-สังเคราะห์ ที่เรียกว่า “Action based-on research” ดังนั้น จึงควรเขียนชี้แจงที่มาที่ไปของกิจกรรมแต่ละอย่างด้วย

4. ความรู้ความเชี่ยวชาญที่ใช้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

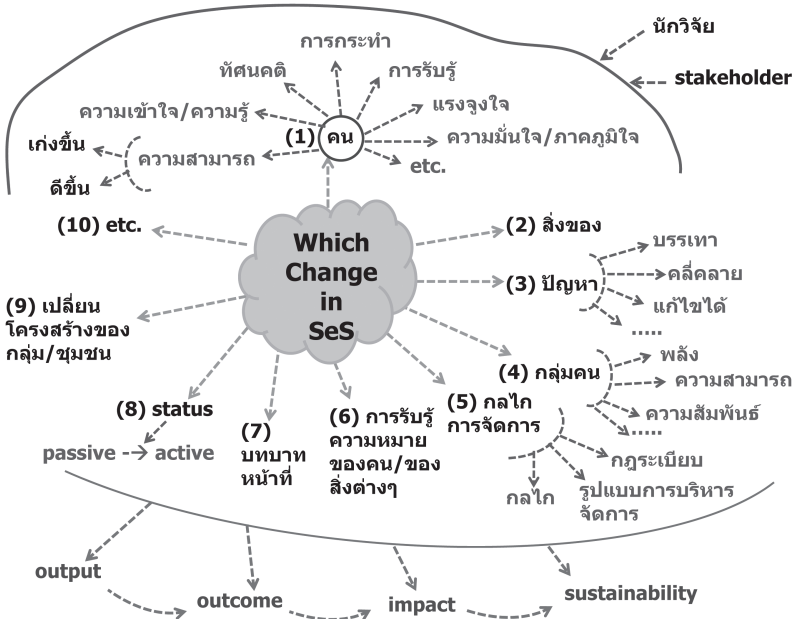
ในการเขียนบทความงานวิจัยเพื่อสังคมในประเด็นว่าด้วยความรู้ความเชี่ยวชาญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ อาจจะมีทั้งจุดร่วมและจุดต่างเมื่อเปรียบเทียบกับงานเขียนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยแบบทั่วไปใน 2 แง่มุมคือ แหล่งที่มาของความรู้ และสาขาวิชา

สำหรับแง่มุมแรกคือ แหล่งที่มาของความรู้ นั้นหากเป็นงานวิจัยเชิงวิชาการ แหล่งที่มาของความรู้ ก็จะอยู่ในโลกของวิชาการ คือ ตำรา หนังสือ วารสารวิชาการ รายงานผลการวิจัย ห้องสมุด ฯลฯ แต่สำหรับงานวิจัยเพื่อสังคมนั้นมีเป้าหมายเพื่อการร่วมด้วยช่วยกันสร้างความรู้ โดยเฉพาะการประสานความรู้เชิงวิชาการเข้ากับความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาและประสบการณ์ของชุมชน ดังนั้น แหล่งที่มาของความรู้ความเชี่ยวชาญอีกแหล่งหนึ่งก็คือ จากโลกประสบการณ์จริงของชุมชนที่นักวิจัยอาจจะใช้เวทีประชาคมเวทีเสวนาการสัมภาษณ์ผู้รู้ การสังเกตวิธีทำงานของช่างชุมชน ฯลฯ เป็นอีกแหล่งความรู้ได้

ในแง่มุมที่สองคือ สาขาวิชา โดยทั่วไปแล้ว นักวิชาการสาขาต่างๆ ก็จะนำความรู้จากสาขาวิชาที่ตนสังกัดมาใช้เป็นโคมโพลีสองทางงานวิจัยของตน เราอาจเรียกกระบวนการนำความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขามาใช้งานนี้ว่า “กระบวนการทางวิชาการ” (เช่น ถ้าเป็นสาขาเคมี ก็คือการอธิบายผลการทดลองในห้องปฏิบัติการ) แต่เนื่องจากงานวิจัยเพื่อสังคมเน้นการใช้วิธีวิทยา “การมีส่วนร่วม” ดังนั้นจึงต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญอีกส่วนหนึ่งที่ว่าด้วยเรื่อง “การมีส่วนร่วม” ไม่ว่าจะเป็นระดับแนวคิดหรือแนวทางปฏิบัติก็ตาม เพื่อระดมความร่วมมือของคนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กระบวนการนำความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้ในการทำวิจัยนี้อาจเรียกว่า “กระบวนการทางสังคม” ที่จะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับกระบวนการทางวิชาการ เช่น เรื่องการจัดตั้งทีมงานวิจัย การแบ่งบทบาทหน้าที่ การประสานงานภายในกลุ่ม การวางแผนกิจกรรม การติดตามประเมินผลร่วมกัน ฯลฯ

5. การคาดการณ์สิ่งที่จะตามมาหลังจากการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นแล้ว

สำหรับเกณฑ์ข้อนี้มักจะหมายความถึง “การเปลี่ยนแปลง” (Change) ในมิติต่างๆ ที่เป็นสภาพการณ์หลังจากการดำเนินการวิจัยที่แตกต่างไปจากสถานการณ์เดิมที่เป็นอยู่ก่อนจะมีกรวิจัย ผู้เขียนได้ประมวลมิติของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากบทความวิจัยของนักวิชาการไทยที่ทำงานวิจัยเพื่อสังคมที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารฯ ที่ผู้เขียนรับผิดชอบอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า งานวิจัยเพื่อสังคมนั้นสามารถจะคาดการณ์ได้ว่า จะสร้างการเปลี่ยนแปลงอะไรให้เกิดขึ้นได้บ้าง และขอนำตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงจากผลการวิจัยมาเสนอในที่นี้เพื่อเป็นแนวทางประกอบการเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคม ดังนี้

5.1 การเปลี่ยนแปลงตัวตน เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปว่า ทุกกลุ่ม ทุกชุมชน ทุกองค์กร ทุกหน่วยงานจะเข้มแข็งได้นั้น ก็เพราะมี “คนดี มีความสามารถ” ดังนั้น ในการวัดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานที่สุดก็คือ วัดการเปลี่ยนแปลงของตัวบุคคลที่เข้าร่วมงานวิจัย ไม่ว่าจะป็นชาวบ้าน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตัวนักวิจัยเอง ส่วนมิติการวัดการเปลี่ยนแปลงของบุคคลนั้น ก็ขึ้นอยู่กับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของแต่ละโครงการ หากกล่าวโดยทั่วไป หลังจากผ่านประสบการณ์การทำวิจัยมาแล้ว คนที่เข้ามาอยู่ในโครงการวิจัยก็น่าจะเป็นคนที่เก่งขึ้น (มีความสามารถมากขึ้น) ดีขึ้น (มีจิตสาธารณะ) มีความรู้ความเข้าใจ ทักษะคิด และการกระทำที่ดีขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ เช่น มีความมั่นใจในตนเอง มีความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในตนเอง เห็นคุณค่าตนเอง เป็นต้น

5.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับสิ่งของ-วัตถุ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้ง่ายโดยเฉพาะในงานวิจัยประเภทสร้างนวัตกรรม เพิ่มรายได้ แปรรูปผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ของ เป็นต้น

5.3 การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับปัญหา หากเป็นโครงการวิจัยที่ตั้งใจภัยด้วยปัญหาของชุมชน เช่น การใช้สารเคมี การกำจัดขยะ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงที่อาจจะวัดได้ก็คือ มิติต่างๆ ของตัวปัญหา เช่น ปัญหาแก้ไขได้ ปัญหาบรรเทาลง ปัญหาคลี่คลายไป เป็นต้น

5.4 การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกลุ่มคน เป็นการวัดระดับที่สูงกว่า “ตัวบุคคล” เพราะเมื่อคนมารวมกันเป็นกลุ่ม จะมีคุณสมบัติบางประการเพิ่มขึ้นมา เช่น การจัดโครงสร้างของกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม พลังของกลุ่ม ฯลฯ ซึ่งเป็นมิติที่นักวิจัยจะสามารถวัดการเปลี่ยนแปลงได้ หากหน่วยของการศึกษา (Unit of analysis) เป็นระดับกลุ่ม เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มของออม. เครือข่ายพลังงานทางเลือก ฯลฯ

5.5 การเปลี่ยนแปลงกลไกการจัดการ สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มหรือหน่วยงาน การบริหารจัดการสมบัติ/ทรัพยากรร่วมของชุมชน ฯลฯ ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่อาจวัดได้ก็คือ การมีกฎระเบียบ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารจัดการ การสร้างกลไกใหม่ๆ เพื่อควบคุมการดำเนินงาน เป็นต้น

5.6 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ สถานภาพและความหมาย (Meaning) เป็นมิติการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ลึกซึ้งขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของคณะกรรมการ การพัฒนาบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานรัฐท้องถิ่น หรือการเปลี่ยนแปลงความหมาย/ความสำคัญของกลุ่มคนหรือสิ่งของ (เช่น การแปลงขยะให้กลายเป็นทุน) การเปลี่ยนสถานะของกลุ่ม/หมู่บ้านที่เคยรอแต่ความช่วยเหลือจากภายนอก (Passive) มาเป็นชุมชนที่จัดการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง (Active) เป็นต้น

6. การประเมินผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

โดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งทุกอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว ไม่ว่าจะไปทำอะไรหรือไม่ก็ตาม หรือแม้แต่เมื่อเราลงมือกระทำการบางอย่างและได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมา แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นก็อาจจะไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่เราคาดหวังเอาไว้ เนื่องจากการวิจัยเพื่อสังคมเป็น “การสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมีความตั้งใจและมีการวางแผน” (Planned change) ดังนั้น หลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมา จึงต้องมีการประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น จากการประมวลบทเรียนที่นักวิจัยเพื่อสังคมของไทยได้สร้างเกณฑ์วัดประเมินผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีตัวอย่างที่จะนำเสนอในที่นี้ ดังนี้

6.1 การประเมินการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ เป็นการวัดปริมาณของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น จาก “ไม่มี” ไปสู่ “มี” (มีรายได้เพิ่มขึ้น) จาก “มีน้อย” ไปสู่ “มีมากขึ้น” (หรือในทางกลับกัน) เช่น หลังจากมีงานวิจัยเรื่องการฟื้นฟูผักริมบ้าน ก็มีปริมาณและประเภทของผักเพิ่มขึ้น

6.2 การประเมินการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ เป็นอีกมิติหนึ่งของการประเมินผลลัพธ์ เช่น การทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีเสถียรภาพ อย่างครอบคลุมคนทุกกลุ่ม อย่างยั่งยืน อย่างมีประสิทธิภาพ (เร็ว/สะดวก/ประหยัด...)

6.3 การประเมินทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction) ซึ่งหมายถึง แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงว่าจะเป็นไปได้ในทางบวก (เช่น ความสะอาดของแม่น้ำ) เป็นไปในทางลบ หรือมีทิศทางเป็นกลางๆ

6.4 การประเมินประสิทธิผล (Effectiveness) เป็นการประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นโดยเทียบกับเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ว่า “เข้าเป้าหรือตอบโจทย์” หรือไม่

6.5 การประเมินผู้ได้รับผล (Effect to whom) เป็นอีกมิติหนึ่งที่ใช้ “กลุ่มคนที่ได้รับผล” เป็นเกณฑ์เพื่อตอบคำถามว่าผลประโยชน์ (หรือในทางตรงกันข้าม เป็นผลเสีย) ที่เกิดขึ้นนั้น มีคนกลุ่มใดบ้างที่ได้รับผล เช่น ตัวนักวิจัย ชุมชน กลุ่มชาวบ้านบางกลุ่ม เฉพาะแกนนำ หน่วยงานรัฐท้องถิ่น สถาบันการศึกษา แวดวงวิชาการ เป็นต้น

6.6 การประเมิน Cost-effectiveness เป็นการประเมินผลในเชิงเศรษฐศาสตร์ เพื่อวัดความคุ้มค่าโดยเปรียบเทียบระหว่างต้นทุนที่ลงไปกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

6.7 การประเมินตามลำดับชั้นของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ในปัจจุบันได้เกิดแนวคิดใหม่ในการวัดลำดับชั้นของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามช่วงระยะเวลา (ระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว) บวกผสมกับความตั้งใจของผู้ดำเนินการ (Intention) ทำให้แบ่งลำดับชั้นของผลลัพธ์ออกได้เป็น 3-4 ลำดับชั้น

(i) **ผลผลิต (Output)** เป็นผลที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจกำหนดไว้ของนักวิจัย และเป็นผลที่เกิดในระยะสั้น เช่น ทางโครงการวิจัยต้องการตั้งเป้าให้เกิดการสร้างเครือข่าย หลังจากจบงานวิจัย ก็ได้เครือข่ายเกิดขึ้น

(ii) **ผลลัพธ์ (Outcome)** เป็นผลที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจกำหนดไว้ของนักวิจัย เช่นกัน แต่เป็นผลที่เกิดสืบเนื่องจากการเกิดผลผลิตในช่วงระยะเวลาต่อมา เช่น หลังจากเกิดเครือข่าย ทางโครงการวิจัยคาดหวังให้เครือข่ายเริ่มมีการดำเนินงานบริหารจัดการ ปาชุมชนอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ

(iii) **ผลกระทบ (Impact)** เป็นผลสืบเนื่องมาจากผลผลิตและผลลัพธ์ และเป็นผลที่ทางโครงการวิจัยอาจไม่ได้คาดหวังเอาไว้ก่อน ดังนั้นจึงอาจจะเป็นได้ทั้งผลกระทบใน ด้านบวกหรือด้านลบ เช่น หลังจากมีการจัดตั้งธนาคารขยะในโรงเรียน และดำเนินการ ได้อย่างดี แต่ก็กลับส่งผลกระทบต่อให้เด็กๆ มีการสร้างขยะมากขึ้นเพื่อความเจริญเติบโต ของธนาคารขยะ เป็นต้น

(iv) **ความยั่งยืน (Sustainability)** หมายถึง อายุที่ยืนยาวของการเปลี่ยนแปลงนั้น (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป)

7. แนวทางการติดตามและธำรงรักษาพัฒนาการที่เกิดขึ้นให้คงอยู่ต่อไป

อันหมายถึงความยั่งยืนของผลที่เกิดขึ้น จากที่ประชุมของกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เคยใช้เกณฑ์เรื่องความยั่งยืนในการประเมินพิจารณาบทความของวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ประเด็นเรื่อง “ความยั่งยืน” นี้เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีการอภิปรายกันอย่างพอสมควร ในด้านหนึ่ง เกณฑ์เรื่อง “ความยั่งยืน” นั้นถูกหยิบยกขึ้นมาชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในงานวิจัยแบบ SeS ก็เพื่อหวังที่จะปรับแก้จุดอ่อนต้นของการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยที่เคยมีมาก่อนที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้เพียงชั่วคราวชั่วคราว แต่ในอีกด้านหนึ่ง ที่ประชุมก็มีความเห็นว่า สภาพแวดล้อมนั้นเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ผลลัพธ์จากการเปลี่ยนแปลงในวันนี้ จึงอาจจะไม่เหมาะสมหรือใช้การไม่ได้สำหรับวันพรุ่งนี้ แล้วเราจะคาดหวังให้ผลลัพธ์เดิมคงอยู่ได้อย่างไร หรือเราจะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัดความยั่งยืนเพื่อสร้างแนวทางการติดตามและการธำรงรักษาผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงนั้น

ในที่นี้ ผู้เขียนจะขอประมวลบทเรียนเรื่องตัวชี้วัด “ความยั่งยืน” ที่ปรากฏในบทความวิจัยเพื่อสังคม เพื่อเป็นเชื้อไฟให้ผู้อ่านได้พิจารณาและพัฒนาเกณฑ์นี้ต่อไปในอนาคต ตัวชี้วัดความยั่งยืนของงานวิจัยเพื่อสังคมมีดังนี้

7.1 ตัวบุคคล ในการประเมินวัดความเปลี่ยนแปลงของงานวิชาการเพื่อสังคม เกณฑ์เรื่องการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลก็ได้รับการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญมาแล้ว และในมิติของความยั่งยืน ตัวบุคคลก็ยังคงเป็นตัวชี้วัดที่มีความสำคัญอันดับแรกเช่นกัน ทั้งนี้เพราะ “คนเป็นจุดเริ่มต้นของทุกอย่าง” ในแง่ที่ว่า บรรดากิจกรรม สภาพแวดล้อม สิ่งของที่ผลิต ฯลฯ อาจจะต้องสูญหายหรือปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป แต่หากยังมีตัวบุคคลที่ “ทั้งเก่งและทั้งดี” ดำรงอยู่ ก็สามารถจะสร้างสรรค์สิ่งอื่นๆ ขึ้นมาใหม่ได้ สุธีระ ประเสริฐสรรพ (2555) ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับตัวชี้วัด “ตัวบุคคล” ว่า ความยั่งยืนนั้นมีได้มาจาก “ความเก่งของคนที่มีความรู้เพิ่มมากขึ้น หรือสามารถแก้ปัญหาที่มีอยู่ได้เท่านั้น หากทว่าจะต้องเป็นคนที่มีวิธีการแสวงหาความรู้มาแก้ปัญหาใหม่ๆ ได้ต่างหาก”

7.2 มีกลุ่ม ในขณะที่ความสามารถของตัวบุคคลนั้นอาจจะเป็นหลักประกันความยั่งยืนในระดับ “นิ้วแต่ละนิ้ว” แต่การ “มีกลุ่ม” จะเป็นหลักประกันในระดับของ “กำปั้น” เพราะการรวมเป็นกลุ่มจะทำให้มีคุณสมบัติบางอย่างเพิ่มพูนกว่าระดับบุคคล เลิศชัย ศิริชัย (2555) สรุปบทเรียนในประเด็นเรื่องความยั่งยืนจากกรณีศึกษา 2 กรณีที่มีความยั่งยืนแตกต่างกันว่า หากคุณลักษณะของกลุ่มเป็น “กลุ่มผลประโยชน์” มากกว่า “กลุ่มพัฒนา” (ซึ่งความแตกต่างอยู่ที่ความสนใจในการแสวงหาความรู้ สร้างความรู้ และใช้ความรู้) ความยั่งยืนก็จะไม่เกิดขึ้น

7.3 มีคณะกรรมการ คณะกรรมการอาจถือได้ว่าเป็น “กลุ่มประเภทหนึ่ง” หากแต่เป็นกลุ่มที่มีความมั่นคงแข็งแรงกว่า เพราะมีโครงสร้างภายในรองรับ มีการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ มีโครงสร้าง ระเบียบ กฎเกณฑ์ ตัวบุคคล และมีการมอบหมายภารกิจที่จะบรรลุ ซึ่งเป็นหลักประกันความยั่งยืนในระดับที่สูงขึ้น

7.4 การมีแผนงาน โดยส่วนใหญ่ แผนงานจะเป็นผลผลิตมาจากการทำงานของคณะกรรมการหรือคณะทำงาน แผนงานเป็นสะพานทอดเชื่อมระหว่าง “แนวคิด” กับ “การลงมือปฏิบัติงาน” ซึ่งเป็นหลักประกันว่า จะมีการดำเนินการบางอย่างเกิดขึ้นในอนาคต

7.5 การจัดตั้งกองทุน ตัวชี้วัดนี้เป็นที่นิยมของชาวบ้านที่มักจะทำตั้งกองทุนขึ้นมาเป็นกลไกรับประกันว่า กลุ่มหรือองค์กรจะต้องมีการทำงานต่อไปในอนาคต ทั้งนี้เพราะกองทุนมีลักษณะของรูปธรรมที่จับต้องได้ (มีเงิน) มีลักษณะเป็นทรัพยากรที่นำไปดำเนินการได้

7.6 การมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งการทำซ้ำกิจกรรมเดิมอย่างสม่ำเสมอ และการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ ตัวชี้วัดนี้เทียบเคียงได้กับความยั่งยืนของต้นไม้ที่เราจะทราบว่ายั่งยืนต้นอย่างถาวร เมื่อเห็นการผลิดอกออกใบออกผลนั่นเอง เลิศชัย ศิริชัย (2555) ตั้งข้อสังเกตจากกรณีศึกษาที่เป็นจริงว่า ประเภทของกิจกรรมที่เป็นตัวบ่งชี้ความยั่งยืนได้ดีคือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ในระดับต่างๆ เริ่มตั้งแต่เรียนรู้กันเอง เรียนรู้จากเครือข่าย เรียนรู้จากวิทยากร เรียนรู้จากการไปดูงาน ฯลฯ ทั้งนี้ เพราะทรัพยากร การสร้างและการใช้ความรู้จะช่วยให้มีความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้

7.7 การขยายผลซึ่งอาจจะเปรียบเทียบกับ การเติบโตของต้นไม้ได้ว่า มีการแตกกิ่งก้านสาขา หรือมีการแตกกอหน่อใหม่ ซึ่งในความหมายแรกคือ การขยายขยายกิจการของกลุ่มออกไป เช่น งานวิจัยเรื่องชุดกำจัดก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ในก๊าซชีวภาพ โดยเจษฎา มิ่งฉาย (2558) ที่ชุมชนที่ศึกษาเริ่มต้นตั้งแต่การพัฒนาการเลี้ยงวัว ต่อด้วยการผลิตก๊าซชีวภาพจากมูลโคเพื่อการใช้เอง ตามด้วยการแก้ไขปัญหาก๊าซไข่เน่าที่มีในก๊าซชีวภาพ โดยคิดชุดกำจัดก๊าซไข่เน่าที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพเพื่อการใช้เอง จนกระทั่งปัจจุบัน นักวิชาการได้ร่วมมือกับชุมชนตั้งเป็นวิสาหกิจเพื่อผลิตชุดกำจัดก๊าซไข่เน่าสำหรับขาย

ในอีกความหมายหนึ่ง การขยายผลอาจจะหมายถึงการแตกกอหน่อใหม่คือการก่อตั้งกลุ่มใหม่โดยมีกลุ่มเดิมเป็นพี่เลี้ยงถ่ายทอดประสบการณ์ให้ การขยายผลในลักษณะนี้มีประโยชน์ทั้งต่อสมาชิกในกลุ่มใหม่ที่จะได้มีประสบการณ์โดยตรงในการบริหารจัดการกลุ่มและดำเนินภารกิจด้วยตัวเอง ส่วนกลุ่มพี่เลี้ยงนั้นก็เป็นการเพิ่มขยายขีดความสามารถของตนเองให้สูงกว่าเดิม เพิ่มขยายบทบาทให้มากขึ้น (เล่นบทบาทเป็น Change agent)

7.8 มิติอื่น ๆ นอกเหนือจากตัวชี้วัดที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมที่กล่าวมาทั้ง 7 เกณฑ์นี้แล้ว ยังมีข้อเสนอตัวชี้วัดที่มีลักษณะนามธรรมที่น่าสนใจจากงานศึกษาของ เลิศชาย ศิริชัย (2555) ที่ได้กล่าวมาแล้ว จากการเปรียบเทียบกรณีศึกษา 2 กรณีที่มีความยั่งยืนของกลุ่มแตกต่างกัน เลิศชายระบุว่า มีตัวชี้วัดบางตัวที่แสดงความแตกต่างนั้น เช่น รูปแบบการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ซึ่งกลุ่มที่มีความยั่งยืนจะปรากฏชัดเจนกว่า ขีดความสามารถของกลุ่มในการสร้างเครือข่ายและประสานงานกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย (เช่น ไม่เพียงแต่สร้างเครือข่ายกับเพื่อนได้เท่านั้น แต่สามารถทำงานกับภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนได้ด้วย) รวมทั้งตัวชี้วัดเรื่องการเป็นกลุ่มที่เปิดตัวต่อภายนอกอย่างรู้เท่าทัน เป็นต้น

3

หลุมร่องที่ต้องระวัง

คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป
คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม

จากประสบการณ์ของผู้เขียนในฐานะบรรณาธิการวารสารที่มีนโยบายที่ชัดเจนในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิจัยเพื่อสังคมนั้น ผู้เขียนพบว่า ปัญหาที่มักพบในการเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคมเมื่อต้องผ่านการพิจารณาจากทั้งเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไปและเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคมนั้น บางปัญหาก็คือเป็นปัญหาร่วมสำหรับการเขียนบทความวิจัยทุกประเภท แต่บางปัญหาก็คือเป็นปัญหาเฉพาะตัวสำหรับการเขียนงานวิจัยรับใช้สังคม และผู้ที่จะสะท้อนปัญหาการเขียนบทความวิจัยเพื่อสังคมได้ดีที่สุดก็คือ บรรดาผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำหน้าที่อ่านพิจารณาเพื่อตัดสินการตีพิมพ์ (Peer review) นั่นเอง ในที่นี้ จึงจะขอประมวลข้อวิจารณ์ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อบทความวิจัยเพื่อสังคมที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2558-2559 เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้ที่จะก้าวเข้ามาเดินบนเส้นทางของการเขียนบทความวิจัย SeS ว่ามีหลุมร่องที่ต้องระวังตรงไหนบ้าง โดยแบ่งหัวข้อตามเกณฑ์ 2 เกณฑ์ของวารสารเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ดังนี้

1 คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการทั่วไป

A. Originality

ไม่ปรากฏความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เขียนเข้าใจว่าเนื่องจากความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง Originality สำหรับงานวิจัยเพื่อสังคมนั้นยังไม่ตกผลึกดีพอที่จะถูกนำมาใช้ประเมินได้

B. Consistency

มีแง่มุมของความไม่สม่ำเสมอปรากฏในหลายแบบ เช่น

- 1) ชื่อเรื่องไม่ตรงกับเนื้อหาหรือประเด็นของเรื่อง หรือบทคัดย่อภาษาไทยไม่ตรงกับภาษาอังกฤษ
- 2) ขาดความชัดเจนของ “คำศัพท์หลักๆ/คำศัพท์สำคัญ” (Keyterms) ที่ผู้เขียนนำมาใช้ (เช่น คำว่า “อาชีพสร้างสรรค์”) เนื่องจากผู้เขียนไม่ได้นิยามศัพท์ปฏิบัติการเอาไว้ (Operational definition)
- 3) ขาดความสม่ำเสมอเกี่ยวกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย/กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง (Stakeholder) เช่น ในตอนเริ่มต้น มีการระบุกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม แต่ในเนื้อหาต่อมาจนถึงตอนสุดท้าย จะเหลือการทำงานหรือการเกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มชาวบ้านเพียงกลุ่มเดียว โดยหลักการที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า งานวิจัยเพื่อสังคมนั้นมุ่งหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับคนทุกๆ กลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะบรรดากลุ่มสนับสนุน (Support group) จึงต้องวัดการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับคนทุกกลุ่ม

C. Quality of Writing

เป็นประเด็นที่มีปัญหาค่อนข้างมากจากทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

- 1) การเขียนงานขาดความชัดเจน ขาดการให้รายละเอียดที่เป็นรูปธรรม (เช่น วันที่ประชุม จำนวนคน) โดยเฉพาะเวลาที่มีการจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้ ไม่ได้ระบุว่า เป็นความรู้เรื่องอะไร ทำไมจึงเป็นความรู้เรื่องนั้นๆ มักใช้ “คำประเมินค่า” (เช่น มาก น้อย น่าสนใจ ฯลฯ) โดยไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์มาประกอบ
- 2) รูปแบบการนำเสนอข้อมูล ใช้รูปแบบการเขียนเป็นการรายงานการทำงาน หรือทำกิจกรรมโดยขาดการวิเคราะห์ การนำเสนอข้อมูลกระจัดกระจาย ไม่มีการจัดระบบข้อมูล หรือไม่นำเสนอให้เป็นระบบ (เช่น ตอบตามโจทย์การวิจัย หรืออธิบายความสัมพันธ์ตามกรอบแนวคิด)
- 3) ปัญหาเชิงภาษาศาสตร์ เช่น เขียนประโยคโดยไม่ระบุ “ประธานของประโยค” ซึ่งในงานวิจัยเพื่อสังคมจะเป็นปัญหามาก เนื่องจากมี “ผู้เล่น” (Player) หลายตัว ทั้ง นักวิชาการ แกนนำ กลุ่มแม่บ้าน อสม. ฯลฯ หากขาดการระบุประธาน จะมองไม่เห็นการมีส่วนร่วมของผู้เล่นแต่ละตัว

- ขาดการระบุช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ซึ่งผิดหลักการของการเล่าเรื่องทำให้ผู้อ่านเรียงลำดับขั้นของกิจกรรมไม่ได้

- ใช้ภาษาพูดมากเกินไป

4) รูปแบบการนำเสนอ ไม่ใช่ใช้ตัวช่วย/เครื่องมือทางภาษา (Linguistic device) เช่น Flowchart ตาราง ฯลฯ เครื่องมือเหล่านี้จะช่วยผู้อ่านให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย เช่น Flowchart ใช้ได้กับการอธิบาย “กระบวนการ” (Procedure) ผู้เขียนบางคนใช้แต่รูปแบบการพรรณนาอย่างเดียวซึ่งยากต่อการทำความเข้าใจในบางหัวข้อ

5) ปัญหาเฉพาะสำหรับนักวิชาการสายวิทยาศาสตร์ เนื่องจากงานวิจัยเพื่อสังคมมีคุณลักษณะเด่นคือ มีการใช้กระบวนการคู่ขนานคือ กระบวนการทางวิชาการควบคู่กับกระบวนการทางสังคม แต่นักวิชาการสาขาวิทยาศาสตร์มักจะถูกฝึกฝนมาให้เขียนรายงานแต่กระบวนการทางวิชาการ แต่ไม่รู้ว่าจะเขียนรายงานกระบวนการทางสังคมอย่างไร ทำให้ขาดความสมดุลระหว่าง 2 กระบวนการนี้

6) ปัญหาการอ้างอิง มีปัญหาตั้งแต่วิธีการเขียนอ้างอิงไม่ถูกต้อง (ซึ่งตามปกติในวารสารวิชาการมักจะให้ข้อมูลวิธีการเขียนอ้างอิงอยู่แล้ว) หรือการอ้างอิงไม่ครบถ้วน เช่น มีการอ้างถึงในเนื้อหาบทความ แต่ไม่ปรากฏในรายชื่อเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ ทำให้ผู้อ่านไปค้นคว้าเพิ่มเติมไม่ได้

7) ปัญหาเรื่องความสอดคล้องต้องกัน (Relevancy) มีการนำเสนอเนื้อหาที่ไม่เกี่ยวข้องมากเกินไป ในขณะที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องน้อยไปหรือในบางกรณีขาดหายไปเลย

D. Quality of Argument

เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพทางวิชาการของงานประเภท “วิจัย” ที่ข้อวิจารณ์ก็จะกันไปตามองค์ประกอบต่างๆ ของการวิจัย คือ

1) การตั้งโจทย์/ปัญหาการวิจัยไม่ชัดเจน ไม่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจว่า นักวิจัยสงสัยอะไร เพราะเหตุใดจึงมีความสงสัยเช่นนั้น การตั้งโจทย์ขาดเป้าหมายที่ชัดเจน (Focus) หรือการไม่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจที่มาและความสำคัญของปัญหาที่จะศึกษา (ดูหัวข้อ Originality & Signification ที่ได้กล่าวมาแล้ว)

2) การทบทวนเอกสาร/งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีน้อยไปหรือไม่ทันสมัย ทำให้งานศึกษาขาดคุณสมบัติของการเป็น “งานวิจัย” (Research) ซึ่งเป็นงานที่ต่อยอดมาจากงานวิจัยชิ้นอื่นๆ ในอดีต และทำให้ดูเหมือนว่าการทำงานในขั้นตอนต่อไป มา เป็นเพียงการใช้สามัญสำนึก ใช้ประสบการณ์ แต่ขาดหลักวิชาการรองรับ

3) การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) ไม่ค่อยระบุจำนวน ไม่ค่อยระบุเกณฑ์ที่ใช้ แม้ว่างานวิจัยเพื่อสังคมจะค่อนข้างใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ทว่าการวิจัยเชิงคุณภาพเองก็มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีผลต่อการคาดเดาขนาดของการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มคนที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในลำดับต่อมา

4) สำหรับงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ ต้องมีความเข้มงวดเรื่อง “แหล่งที่เก็บข้อมูล” “วิธีการเก็บข้อมูล” เพราะปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลต่อคุณสมบัติของข้อมูลที่ได้มา แม้ว่าจะเป็งานวิจัยเพื่อสังคม ความเข้มงวดเชิงวิชาการดังกล่าวก็ยังคงคำนึงถึง

5) การใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูล โดยเฉพาะเครื่องมือเชิงปริมาณ เช่น แบบสำรวจ แบบสอบถาม ฯลฯ ยังคงต้องรักษามาตรฐานทางวิชาการเอาไว้ เช่น ต้องวัด Validity Reliability ต้อง Pretest เป็นต้น

6) มักขาดการแสดงวิธีการวิเคราะห์/สังเคราะห์ทั้งแบบเชิงวิชาการทั่วไป (เช่น การวิเคราะห์สาเหตุ-ผลลัพธ์) หรือการวิเคราะห์-สังเคราะห์แบบการวิจัยเพื่อสังคม เช่น การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง (Change analysis)

7) การวัด “ความเปลี่ยนแปลง” (Change analysis) ซึ่งเป็นทำบั้งคับพื้นฐานของการวิจัยเพื่อสังคม ยังไม่หนักแน่น/น่าเชื่อถือพอ อันอาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ไม่มีข้อมูลสถานการณ์ก่อนการวิจัย มีแต่ข้อมูลหลังการวิจัย จึงทำให้สรุปไม่ได้แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากตัวแปรของการวิจัย หรือการไม่ได้ควบคุม “เกณฑ์” (Categories) สำหรับเปรียบเทียบสภาพก่อนและหลังการวิจัย

8) มีความลัคน้ขัดแย้งในการใช้ตรรกะ เช่น เมื่อเวลาเขียนที่มาของสถานการณ์ระบุว่ากลุ่มตัวอย่างไม่มีปัญหาด้านทัศนคติ แต่ในขั้นตอนของการออกแบบกิจกรรมมีการสร้างกิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้วย เป็นต้น

9) การวัดเรื่อง “การมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นหัวใจอีกห้องของการวิจัยเพื่อสังคม โดยส่วนใหญ่จะขาดตัวชี้วัด ขาดรายละเอียดรูปธรรม ขาดการระบุว่า ใครมีส่วนร่วม เรื่องอะไร ในขั้นตอนไหน และมีหลายกรณีที่กลุ่มเป้าหมายมีสถานะเป็นเพียง “กลุ่มตัวอย่าง” ซึ่งยังไม่เป็นไปตามหลักการของ PAR ในการวิจัยเพื่อสังคม

10) ในหัวข้อการอภิปรายผล ซึ่งจะเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเข้าใจที่ชัดเจนของผู้วิจัย และเป็นผลที่สะสมมาตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการตั้งโจทย์ เพราะหากเริ่มต้น “กัลดกรคุมผิดตั้งแต่เม็ดแรก” ก็จะส่งผลมาถึงขั้นสุดท้ายนี้

ปัญหาของการอภิปรายผลเริ่มตั้งแต่เนื้อหาในหัวข้อนี้เป็นเพียง “การทำสรุปการวิจัย” การให้ข้อเสนอแนะกลายเป็นเนื้อหาของข้อค้นพบจากงานวิจัย หรือประเด็นที่หยิบยกมาอภิปรายไม่ตรงกับข้อค้นพบ เป็นต้น

สำหรับเกณฑ์ข้อ E. Contribution และ F. Implication นั้น ไม่มีข้อวิจารณ์เพิ่มเติมจากผู้ทรงคุณวุฒิ อันอาจจะเนื่องจากงานวิจัยเพื่อสังคมนั้นมีคุณลักษณะ 2 ข้อนี้ผนวกรวมอยู่ในเนื้อหาแล้วเป็นส่วนใหญ่

2 คุณภาพของงานเขียนตามเกณฑ์วิชาการเพื่อสังคม

1. การระบุสภาพการณ์เดิมก่อนการวิจัย

1.1 การระบุปัญหาและการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาไม่ชัดเจน ซึ่งจะส่งผลต่อเนื้อหาส่วนที่จะตามมาอย่างแน่นอน หรือในกรณีที่ชุมชนมีปัญหาหลายด้าน ควรแสดงกระบวนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

1.2 วิธีการให้ข้อมูลหรือการเล่าสภาพการณ์ของปัญหา ใช้วิธีการพูดเป็นแนวคิด (Concept) แต่ขาดหลักฐานรูปธรรมรองรับ (ไม่ใช่ Evidence-based approach) ทำให้ไม่แน่ใจว่า ในพื้นที่หรือในกรณีที่ศึกษา มีปัญหาที่กล่าวมาจากแนวคิดต่างๆ ไปจริงหรือเปล่า หรือมีลักษณะเฉพาะของปัญหาอย่างไร

1.3 ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า วิธีการสำรวจชุมชนของการวิจัยเพื่อสังคมนั้น จะแตกต่างจากงานวิจัยโดยทั่วไปคือ ต้องพิจารณาชุมชนในลักษณะทวิลักษณะ คือสำรวจทั้งด้าน “ปัญหาของชุมชน” และทั้งสำรวจ “ทุนด้านต่างๆ ของชุมชน” แต่งานวิจัยเพื่อสังคมบางชิ้นสำรวจแต่ด้านปัญหาเพียงด้านเดียว ทำให้ภาพของชุมชนก่อนทำวิจัยขาดหายไปครึ่งหนึ่ง ไม่สมบูรณ์

2. กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลง และการยอมรับของชุมชนเป้าหมาย

2.1 ปัญหาการไม่ครบเครื่องเรื่องกระบวนการ เนื่องจากกระบวนการที่นำมาใช้ในงานวิจัยนั้น ไม่ว่าจะ เป็นกระบวนการวิจัย หรือกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน จะถูกออกแบบมาเพื่อตอบโจทย์ของชุมชน หากทว่าในบทความบางชิ้นมีการระบุโจทย์ของการวิจัยหลายข้อ แต่เมื่อตรวจสอบกระบวนการที่ใช้แล้วพบว่า ยังไม่ตอบโจทย์ทุกข้อ

2.2 ปัญหาการใช้แนวคิดเรื่องกระบวนการ PAR มักมีปัญหว่า เนื้อหาของบทความยังไม่สามารถแสดงได้ว่ามีการนำแนวคิด PAR มาใช้อย่างไร แม้จะมีการอ้างอิงว่า งานวิจัยดังกล่าวใช้ PAR แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า แนวคิด PAR ถูกนำมาใช้ในขั้นตอนต่างๆ ของการวิจัยอย่างไร

2.3 บทความวิจัยในสายวิทยาศาสตร์ มักจะแสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนน้อยเกินไป และไม่ครอบคลุม

2.4 ในการใช้แนวคิด PAR ตามแบบของงานวิจัยเพื่อสังคมซึ่งจะประกอบด้วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย/ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายกลุ่ม (Stakeholders) แต่ในบทความยังไม่ได้แสดงรายละเอียดว่า Stakeholders แต่ละกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนใด กิจกรรมใด และส่งผลอะไรให้เกิดขึ้นบ้าง

2.5 การออกแบบกิจกรรม (Activity design) โดยเฉพาะกิจกรรมประเภทการฝึกอบรมให้ความรู้ซึ่งมักเป็นกิจกรรมหลักของงานวิจัย SeS แต่การนำเสนอเรื่องกิจกรรมมักไม่ค่อยแสดง “ที่มา” ว่าเหตุใดจึงเลือกกิจกรรมดังกล่าว หรือเหตุใดจึงเลือกชุดความรู้ในเรื่องนั้นๆ และไม่มี “ที่ไป” ว่า การมีความรู้นั้นทำให้เกิดผลอะไรขึ้น

3. ความรู้ความเชี่ยวชาญที่นำมาใช้

3.1 ปริมาณความรู้ที่นำมาใช้ไม่ว่าจะมาจากแหล่งวิชาการ (ผ่านการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง) หรือแหล่งชุดความรู้ของชุมชน (เช่น ผ่านการจัดเวทีเสวนากับชุมชน) ยังมีอยู่น้อย หรือไม่ครอบคลุมโจทย์การวิจัย

3.2 ประเภทของความรู้ที่นำมาใช้ยังไม่ครบถ้วน โดยเฉพาะความรู้ที่เป็นแนวคิดหลัก เช่น เรื่องการถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม การจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เป็นต้น

3.3 จากการให้ข้อเสนอแนะด้านวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิสะท้อนว่า นักวิจัยยังมีฐานความรู้ในประเด็นที่จะศึกษาไม่เพียงพอและไม่ครอบคลุม ส่งผลให้แม้งานวิจัยอาจจะดีในแง่กระบวนการทำงานกับชุมชน แต่ความเชี่ยวชาญในประเด็นทางวิชาการมีน้อยเกินไป อาจมีผลถึงความสำเร็จในการแก้ปัญหาของชุมชน และขาดโอกาสที่จะสร้างความรู้ใหม่ๆ ทางวิชาการ

3.4 ในบางสาขาวิชา ความรู้ที่นำมาใช้ยังไม่มีความชัดเจนในเชิงวิชาการ ซึ่งสะท้อนออกมาในการคัดเลือกแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ รวมทั้งปริมาณและคุณภาพของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.5 สำหรับเฉพาะสายวิทยาศาสตร์ มักจะมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (เช่น การพัฒนาการผลิต) แต่มักจะมีจุดอ่อนของความรู้เรื่องกระบวนการทางสังคม (เช่น การบริหารจัดการกลุ่ม การตลาด)

3.6 ความรู้ในเรื่องการถ่ายทอดนวัตกรรม ยังไม่ค่อยมีการแสดงการใช้ความรู้ในเรื่องดังกล่าวอย่างชัดเจน (เช่น กลุ่มที่รับนวัตกรรมจัดอยู่ในประเภทไหน) ไม่ค่อยระบุเป้าหมายว่าทำเพื่ออะไร หวังผลแค่ไหน และทำอย่างไร

4. การระบุสภาพการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

4.1 การนำเสนอผลของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของ SeS มีวิธีการเขียนแบบกว้างๆ แบบรวมๆ เกินไป ขาดการให้น้ำหนัก (Weight) หรือสัดส่วน เช่น จากกลุ่มตัวอย่าง 20 คน มีคนที่เปลี่ยนแปลงไปกี่คน และกี่คนที่ไม่เปลี่ยนแปลง การเขียนแบบรวมๆ ทำให้การประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพไม่สมจริง

4.2 ขาดการตรวจสอบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเป้าหมาย/วัตถุประสงค์หรือไม่ หรือการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นการตอบเจตย์หรือไม่

5. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน (ถ้ามี)

5.1 การพูดถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ยังขาดหลักฐาน/ข้อมูลรูปธรรมมายืนยัน มีลักษณะการพูดไปตามหลักการ

6. แนวโน้มของความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง (ถ้ามี)

6.1 กิจกรรมบางประเภท เช่น การอบรมการใช้นวัตกรรม ต้องมีการติดตั้งกลไกการธำรงรักษาความยั่งยืนเช่นการสร้างคู่มือแนะนำการใช้งานและการซ่อมบำรุง เพื่อให้ชุมชนสามารถทำซ้ำได้อีก

6.2 ควรมีการตรวจสอบว่า นวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชนหรือไม่

293 ถักจนสุดอีกด้านและนำดอกรในทางวิชาการสำหรับกรรปยี่สิบต้นสามารถผสมและกรรปยี่สิบต้นในวัย
294 สี่ขวบครึ่งเป็นพืช พ.ศ.2551 ได้กำหนดไว้คือไม่เกิน 2.20 MPMS/100 มิลลิกรัม ทั้งนี้พบว่าปริมาณที่มีการ
295 ปั่นเป็นก้อนในปริมาณนี้สูงจะมีลักษณะที่ระแวงระแวงบ้างตามหลักกับกรรปยี่สิบต้นนี้เองคือห่าง
296 ประมาณ 10 เมตร ทั้งนี้ได้กำหนดคือได้ไม่เกินกว่า 30 เมตร
297

พื้นที่ 10 ไร่ ตอนเหนือ
จุดนี้ตรงกับพื้นที่ของ (TDS) หรือไม่?

298
299
300 จุดที่มีการปนเปื้อนเชื้อโคลิฟอร์มแบคทีเรียในรูปโลก
301 (ขา)คุณภาพน้ำทั้งในเกณฑ์มาตรฐานและกรณี พบปริมาณของแข็งทั้งหมดที่เกินมาตรฐานจำนวน 3
302 จุด ซึ่งมีค่าอยู่ในช่วง 692-1140 mg/L ซึ่งมาตรฐานของคุณภาพน้ำตามที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคตาม
303 ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือไม่เกินมาตรฐานค่าเฉลี่ยและมาตรฐานในทางวิชาการ
304 สำหรับการผลิตด้านสาธารณสุขและการบริโภคในเชิงสิ่งแวดล้อมคือไม่เกิน พ.ศ. 2551 กำหนดไว้ที่ค่าไม่เกิน
305 กับ 600 มิลลิกรัมต่อลิตร ซึ่งจากการเปรียบเทียบแล้วค่าดังกล่าวจะต่ำกว่ามาตรฐานที่ระบุไว้หรือไม่
306 ทราบ เป็นที่
307

308 4. รูปแบบการดำเนินงานภายใต้จุดเกิดปัญหานี้จะขอเสนอการมีส่วนร่วมของชุมชนขั้นต้น
309 น้อยขาดการติดตามจัดการที่มาจากของชุมชนตั้งแต่คิดจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการจัดการ
310 สถานการณ์ในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคง คุณภาพน้ำบาดาลที่ชุมชนใช้ในการอุปโภคบริโภค ทั้ง
311 ให้มีมาตรการ และชาวบ้านอื่นๆ รวมถึงองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้
312 ทราบถึงสถานการณ์และความรุนแรงของปัญหาคุณภาพน้ำในชุมชนขั้นต้นหรือไม่ จึงได้ตระหนักถึง
313 ความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องเข้ามาช่วยในการจัดการน้ำบาดาลที่ชุมชนใช้ในการบริโภคได้ถูก
314 หลักจากปัญหา โดยชุมชนมีส่วนร่วมและสนับสนุนแบบอย่างสำหรับการจัดการน้ำบาดาลให้ถูกต้อง
315 ชุมชนที่ดำเนินการ โดยความร่วมมือร่วมใจของชุมชนขั้นต้นคือ 1) การถ่ายทอดข้อมูลสู่การรับรู้

504 แนวคิดว่ามีบาดาลในชุมชนของชนชั้นนี้ที่ระลอกสามรอบน้ำบาดาลได้ ซึ่งพยายามทำความเข้าใจและ
505 หมายลัดดาในการแก้ปัญหาในรูปประเด็นร่วมกันที่เห็นเป็นชัดเจนแต่กลับเกิดการปนเปื้อนน้ำบาดาล
506 และแผนการในการแก้ปัญหาชุมชนที่เห็นที่ชุมชนสามารถทำได้ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนที่ดีขึ้น
507 เช่น การปรับปรุงคุณภาพน้ำเบื้องต้น โดยการทำเครื่องกรองน้ำใช้ในครัวเรือนและการตั้งกั้นกันน้ำ
508 บริเวณ การปนเปื้อนแต่กลับไม่ได้รับโอกาสจากหน่วยงานที่เป็นบรรพบุรุษ นำบรรพบุรุษ หรือแม้แต่บรรพ
509 ครัวเรือนที่มาลงชื่อลงนามประกาศขอความช่วยเหลือจากประชาชนผู้เดือดร้อนได้ เป็นต้น

510 การร่วมลงมือไปใช้ประโยชน์
511 โครงการวิจัยเชิงรูปแบบการฟื้นฟูและอนุรักษ์ลำห้วยสองแคว จ.อุตรดิตถ์ ได้มีการนำ
512 ผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- 1. ฟื้นฟูวิถีชุมชนให้ข้อมูลจากงานวิจัยเป็นเครื่องมือช่วยแก้ปัญหาคุณภาพน้ำของ
514 ชุมชนระดับต้นซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกับกรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การ
515 ศึกษามีลักษณะคล้ายกัน เพื่อให้ได้การฟื้นฟู และโครงการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความ
516 ทางแก้ไขปัญหา
517 2. สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุตรดิตถ์ ได้ใช้โครงการวิจัยเพื่อการศึกษ โดย
518 ใช้ในพื้นที่ต้นแบบที่เชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงขี้เหล็ก จังหวัดขอนแก่น เช่น การ
519 นักศึกษาที่เรียนในรายวิชาปฏิบัติการตรวจวิเคราะห์ดินทำดินเค็มด้วยตนเอง ไปเรียนรู้วิธีการตรวจวิเคราะห์
520 ปฏิบัติกันที่ต้นแบบเพื่อวิเคราะห์ว่าจะทำอย่างไรปฏิบัติการ ศึกษากระบวนการเกี่ยวกับคุณภาพดินและน้ำ
521 แล้วร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับอาชีพปัญหาชุมชนด้วยวิจัย เป็นต้น

522 การมีส่วนร่วม
523 แนวทางสำหรับการจัดการน้ำบาดาลให้ถูกต้องคุณภาพน้ำบาดาลโดยมีส่วนร่วมของชุมชนขั้นต้น
524 แหล่งข้อมูลโลกที่มีที่อยู่ที่ชุมชนขั้นต้นแต่กลับไม่ได้ใช้ที่ปรึกษาที่เข้ามาแบบบูรณาการและพฤติกรรม
525 ในการนำมาตรฐานจากทั่วโลก เช่นจากในชุมชน (Social Capital) เป็นเครื่องมือที่ช่วยชุมชน
526 นำไปสู่การฟื้นฟูและสร้างวิถีชีวิตที่ยั่งยืนกับชุมชน โดยสนับสนุนสังคมของชุมชนที่ดีขึ้น เช่น การ
527 เป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีการไปมาชุกชุมเป็นประจำ การเป็นเครือข่ายกัน จึงเป็นช่องทางในการสื่อสารที่มี
528 ประสิทธิภาพในการถ่ายทอดข้อมูล ขณะเดียวกันการใช้ข้อมูลทางสังคมได้สร้างการเชื่อมโยงเครือข่าย
529 ภายในชุมชน ทั้งเครือข่ายที่เป็นทางการ (formal network) และเครือข่ายไม่เป็นทางการ (informal
530 network) ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสิทธิภาพ และร่วมช่วยความดีกันซึ่งกันและกัน
531 นอกจากนี้การเชื่อมสายสัมพันธ์กับเครือข่ายที่มีบทบาทในชุมชนได้ร่วมช่วยกันดูแลและ
532 ไม่มีการกีดกันหรือเหยียดกัน (Norm of Respect) ที่จะส่งผลกระทบต่อความไว้วางใจกัน
533 สมรรถนะของภาคส่วนในชุมชน

แต่อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ของชุมชน การฟื้นฟูของชุมชนให้ปลอดภัยและ
หรือ เป็นที่ยอมรับของชุมชนให้มีความรู้เท่าทันการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ เช่น การ
เช่นนี้

ตัวอย่างการพิจารณาคุณภาพงานเขียน

เอกสารอ้างอิง

- จารุษา ยิ่งแสง และคณะ. 2558. การส่งเสริมการเรียนรู้ในการใช้ประโยชน์จากน้ำทิ้ง
โรงงานผลิตเส้นขนมจีนของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
ในการเพาะเลี้ยงสาหร่ายสไปรูลิน่า *Spirulina sp.* วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนา
เชิงพื้นที่. 7(4) : 6-15.
- เจษฎา มิ่งฉาย. 2558. ชุดกำจัดก๊าซไฮโดรเจนในก๊าซชีวภาพ:กิจกรรมเพื่อสังคมสำหรับ
เกษตรกรรายย่อย. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 7(1) : 47-58.
- ชิตณรงค์ ศิริสถิตย์กุล. 2557. สัมมาความคิด เพื่อการตีพิมพ์ในวารสารนานาชาติ ISI.
วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 6(5) : 121-125.
- นवलละอง อรรถรังสรรค์. 2558. กระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าว
และการลดต้นทุนในการผลิตข้าว กรณีศึกษา: บ้านหินปูน ตำบลเขวาใหญ่
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่
7(4) : 16-33.
- เลิศชาย ศิริชัย. 2555. ความยั่งยืนของการเคลื่อนไหวแก้ปัญหาในพื้นที่กับการวิจัยเชิงพื้นที่.
วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 4(4) : 107-121.
- วงศ์ นัยวินิจ และคณะ. 2558. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนากลุ่มผู้นำให้
สามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานระบบท่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตำบล
บึงมะแลง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนา
เชิงพื้นที่. 7(1) : 4-18.
- สุธีระ ประเสริฐสรรพ. 2555. ศิลป์และศาสตร์ของงานวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่.
วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 5(5) : 124-129.
- อนุช อภาภิรม. 2556. บทบรรณาธิการ. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 6(1).

Boyer, E.L. 1990. *Scholarship Reconsidered: Priorities of the Professoriate*.
The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching.
Princeton: NJ.

SOCIALLY ENGAGED SCHOLARSHIP

สถาบันคลังสมองของชาติ
ชั้น 22B อาคารมหานครนิคม
539/2 ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
www.knit.or.th

ISBN 9786169173168

